

Oppfølging av særlig verdifulle
kulturlandskap i Sør-Trøndelag

RAPPORT:

BJUGN KOMMUNE

Innhold:

- Beskrivelse av kommunen
- Kammen
- Rømmesvika
- Vellersund-området
- Valseidet og nordsida av Koet

www.fylkesmannen.no/kulturlandskapsprosjektet

FYLKESMANNEN I SØR-TRØNDELAG
Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Statens Hus

7468 TRONDHEIM

Besøksadresse: E. C. Dahls gate 10

Tlf: 73 19 90 00

postmottak@fmst.no

www.fmst.no

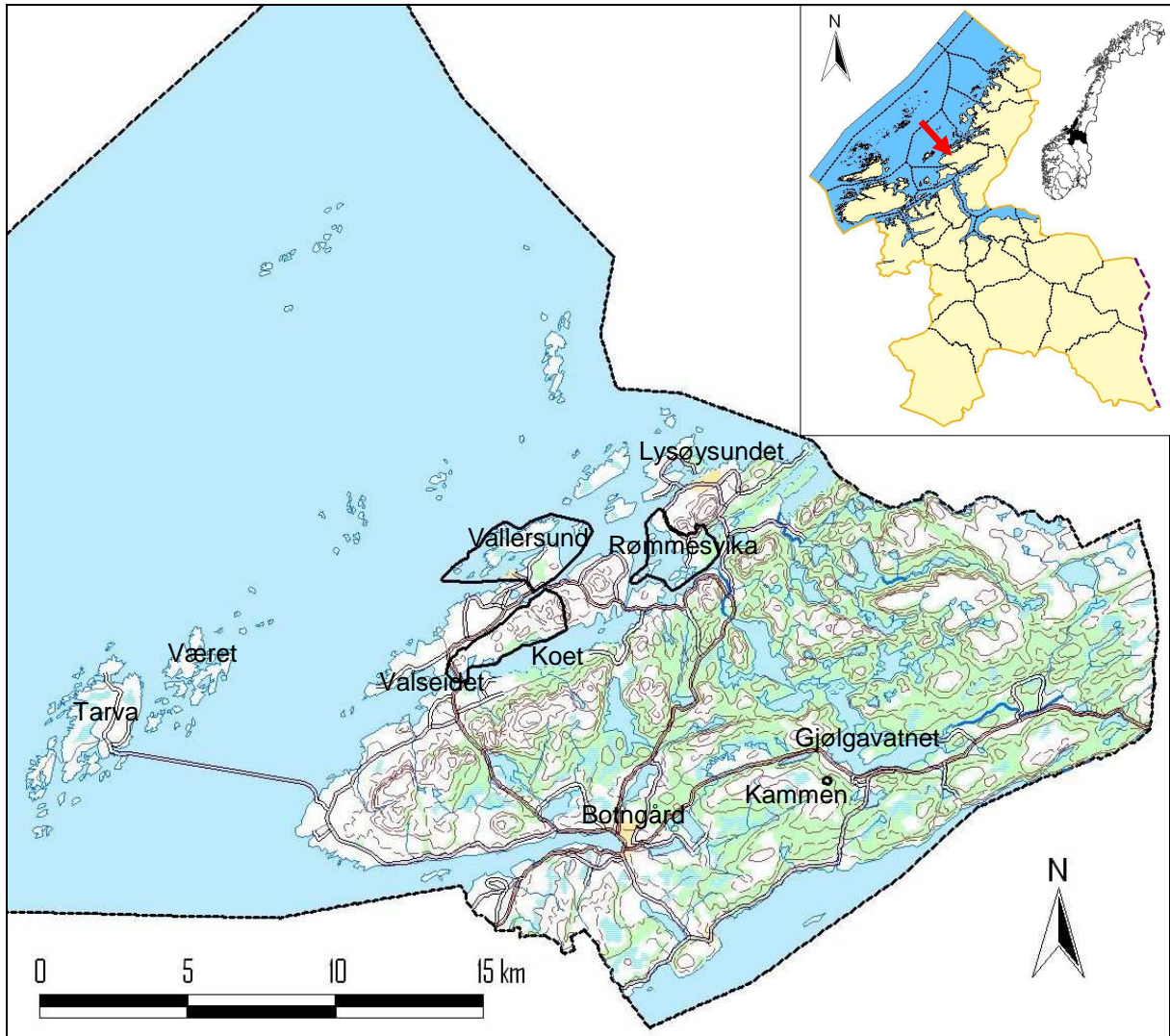
TITTEL Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag. Rapport: Bjugn kommune	DATO 20.12.2004
FORFATTER Vigleik Stusdal	ANTALL SIDER 44
PROSJEKTLEDER/-ANSVARLIG Laila Marie Sorte/Per Joar Gunnes	STIKKORD Kulturlandskap Bjugn
UTGITT AV Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, avdeling for landbruk og bygdeutvikling	

Innhold

1	Beskrivelse av kommunen	1
2	Kammen	5
3	Rømmesvika.....	11
4	Vallersund-området.....	22
5	Valseidet og nordsida av Koet	34
6	Kilder.....	44

1 Beskrivelse av kommunen

Bjugn kommune har et samlet landareal på 381 km², og ligger ved Trøndelagskysten på Fosenhalvøya, figur 1. Folketallet var per 1.1.2005 4685 personer (SSB 2006), et tall som har gått nedover i de fleste år slik at netto tilvekst er negativ. I årene 1999, 2001 og 2003 er det pluss i tilveksten. Prognosene framover basert på middels vekst viser en liten oppgang (SSB 2006).

Figur 1. Kart over Bjugn med omriss av de undersøkte områdene. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Botngård er kommunesenteret i Bjugn og er sammen med Lysøysund de to plassene i kommunen som defineres som tettsted. Det er vekst i tettsteda og tilsvarende nedgang i andre deler av kommunen. Det er en utfordring å holde på bosetting i områder med nedgang i folketallet. Friluftsliv og lett tilgang til fysiske utfordringer i merka turstier og løypenet sommer som vinter er goder som kommunen markedsfører. Gjennom FYSAK er det bygd/bygges det 8 gapahuker rundt om i kommunen for å få folk ut for å bruke turstiene og naturen.

Kommunene på Fosen har drevet samarbeid i mange år og de har en del felles tjenester. Nabokommunene Ørland og Bjugn har etablert felles landbruksforvaltning og fram mot 2011 skal kommunene utrede og legge fram til folkeavstemning om de to kommunene skal bli en.

Et typisk trekk i Bjugn, som i andre kystkommuner, er folks ønske om fritidsboliger. Kommunen vil tilrettelegge for fritidsbebyggelse på Tarva og i området Havna-Sørstø (Kommuneplan, Bjugn kommune). En økning i fritidsboliger gjør at en kan tilfredsstille trafikkgrunnlag for en økt frekvens av ferjer til Tarva.

På Tarva og langs kysten for øvrig er det spor etter gammel bosetting og flere kulturminner fra eldre tid og fra nyere tid. Bjugn kommune er svært bevisst på de verdier dette er og satser på å ta vare på dem og bruke det i markedsføring av kommunen.

Antall sysselsatte i primærnæringene er 11,1 % som er ca. 4 % under gjennomsnittet for fylket (SSB 2006). Antallet sysselsatte i sekundærnæringer er ca. 5 % færre enn i fylket. Antallet sysselsatte i tertiærnæringer er stort i Bjugn, med 72,1 % av arbeidsstokken. Dette er hele 8,5 % over gjennomsnittet for fylket (SSB 2006), og her er det spesielt offentlig forvaltning som er stor, med 6,7 % over gjennomsnittet for fylket og landet.

Næringsutvikling med basis i naturgitte forutsetninger er nødvendig for å få en stabil bosetting i distriktene. Her er landbruk en viktig næring og innholdet i landbrukspolitikken avgjør hvor mange som fortsatt satser på et yrke i primærnæringene jordbruk og skogbruk. Havbruksnæringa er stor i Bjugn og det fører med seg at flere knyttet til denne næringen trekkes til kommunen, blant annet forskning på oppdrett.

Berggrunnen i Bjugn består av glimmerskifer med innslag av kalkskifer, glimmergneis, grønnstein og dioritt i sør og sørvest i kommunen. Dette gir et godt og næringsrikt jordsmonn. I nord og ut mot havet er det gneis som gir et fattigere og skinnere vekstmedium.

Skogbevokest areal er 120 000 daa, av dette er 55 000 daa produktivt. Mye av arealet er vanskelig tilgjengelig og blir stående urørt. Eldre skog dekker 65 % av arealet (Landbruksplanen, Bjugn kommune).

Jordbruksarealet i Bjugn er på 33 381 dekar ved siste søknadsomgang (31.07.05), med 151 søkere. 98 bruk hadde storfe, av disse var det 71 som hadde melkekyr (SLF 2004). Antall melkeprodusenter gikk ned med 5 fra året før og antall melkekyr gikk ned med 10 kyr til 1466. I 1995 var det 140 med storfe som søkte om produksjonstilskudd og derav 129 med melkekyr. Antall melkekyr i 1995 var 1956. Det er en nedgang på ca. 45 % i antall bruk som driver med mjølkeproduksjon (SLF 2004). Antall melkekyr har i samme periode blitt redusert med 490 kyr som tilsvarer en reduksjon på ca 25 %. Reduksjonen i antall melkekyr i hele fylket er i samme periode på ca 18 %. Antall ammekyr har økt i perioden, fra 51 kyr i 1995 til 358 kyr nå i 2005. Det er positivt for landbruket og kulturlandskapet i kommunen at ammekubesetningene øker, da dette kan gi flere dyr på beite. Antall besetninger med sau og antall sauer har også økt noe de siste åra.

Auka produksjon er ofte basert på innkjøpte innsatsfaktorer, som kunstgjødsel, sprøytemidler og kraftfôr. Høyere produksjon per enhet har ført til at en har økt produksjonen på et mindre antall dyr og areal. Færre dyr, mindre behov for grovfôr og for beitearealer har ført til at mye jord har gått ut av produksjon. Der arealet er lite og dårlig arrondert er det vanskelig å høste med store moderne maskiner, slik at disse arealene blir liggende brakk. Dette har særlig gått

ut over lynchheiene, som før var en viktig del av produksjonsarealet på kysten. Kystlyngher er i ferd med å bli en sjelden landskapstype, og vi i Norge har et spesielt ansvar for å ta vare på restene av denne europeiske landskapstypen.

Flere mindre bruk er mer eller mindre gått ut av produksjon fordi det er for lange avstander og for vanskelig å høste. Når dyra forsvinner blir behovet for driftsbygningen borte, driftsveier og utgarder forfaller, noe som fører til at en del av den særprega bygningsmassen og skifteinndelinga forsvinner.

Det tidligere åpne landskapet er i dag i ferd med å forsvinne og blir bevokst med kratt, og etter hvert tett skog. For å holde kulturlandskapet åpent er det behov for beitende dyr. Mjølkekyrne må nødvendigvis være i nærheten av driftsbygningen, men ungdyra, sauene, hestene og kjøttfeite kan flyttes og beite i andre områder enn i nærheten av huser.

Det kulturlandskapet vi har fått er en følge av en villet politikk; noe som vi har fått med på kjøpet, men som vi allment ikke setter pris på. Når naturen tar tilbake arealet blir det biologiske mangfoldet endret, antall arter blir færre og mye kulturhistorie forsvinner. Dette er verdier som oppfattes å tilhøre allmennheten og som landbruket har et ansvar å holde i hevd. Når kulturlandskapet endres så radikalt, forsvinner mye av grunnlaget for vekst i andre næringer, så som turistnæringa med tilhørende ringvirkninger.

I dette prosjektet vil en forsøke å vise hvilke verdier som en har innenfor de områder som er valgt ut og hva som skal til for at en fortsatt kan ta vare på disse. Hva som er mulig å ta vare på er opp til den enkelte grunneier og de som har interesser i områdene. Noe av pengene som er med i grunnlaget for inntekter i landbruket, blir nå kanalisert slik at de kan være med å stimulere til å holde prioriterte områder i kulturlandskapet i hevd.

Undersøkellesområdene

På et møte mellom representanter fra prosjektet og Bjugn kommune 8.1.2004 ble det besluttet å arbeide vidare med følgende fire områder som utgangspunkt: Gjølgalia-Kammen, Rømmesvika, Vallahund-området og Valseidet med nordsida av Koet. Under feltarbeidet ble området Gjølgalia-Kammen avgrenset nærmere til bare å omfatte Kammen, dette på grunn av kapasitetsproblemer.

Utvelgelsen av områder i prosjektet gir ikke en endelig oversikt over de mest verdifulle kulturlandskapene i kommunen. Andre områder kan også være særlig verdifulle kulturlandskap. Prosjektet er først og fremst en arbeidsmetode, der målrettet innsats mot enkeltområder er en sentral del i arbeidet for å oppnå maksimal effekt av de tiltak som settes i verk i kulturlandskapet.

Det ble avdekket store verdier i kulturlandskapet i Bjugn, både i tilknytning til kystlyngher og de store forekomstene av gravminner fra jernalderen. Tradisjonelle bygningsmiljøer representerer en viktig del av kulturhistorien og er flotte elementer i kulturlandskapet her. På grunn av den rike berggrunnen, er også det biologiske mangfoldet høyt i områdene. De største utfordringene i områdene knytter seg i dag til gjengroing av kystlyngher og redusert drift.

Kammen er et småbruk som ligger vakkert til i åsen over Store Gjølgatvatnet. Bruket ligger for seg selv, men bidrar tile en spennende landskapsopplevelse for turgåere. Det er et helhetlig og godt bevart gårdsmiljø, med en rekke verdifulle elementer. Bruket er representativt for

småbruk i ytre deler av Trøndelag. Vegetasjonen karakteriseres som naturbeitemark og er svært artsrik, blant annet en del kalkkrevende arter. Kammen er i hevd med beiting. Området har trolig verdi i pedagogisk sammenheng og for forskning.

Rømmesvika er et kystkulturlandskap med flere små øyer, en svært buktende og variert strandlinje, tradisjonelle kystgårdsmiljøer, lynchhei m.m. Det er et verdifullt kulturminneområde, da her finnes svært mange arkeologiske kulturminner (gravrøyser). Botanisk er særlig Vedøya av stor verdi. Gamle steingarder finnes flere steder. Området er svært variert og har stor opplevelsesverdi, både fra sjø og fra land. Det drives moderne jordbruk, og bare de største gårdene er i drift. Likevel beites mye gammel kulturmark, blant annet en del lynchhei.

Vallersund-området er et verdifullt kystkulturlandskap med mye lynchhei og strandeng, dessuten kalkrike strandberg (med norsk timian) og tindvedkratt. Mange av disse vegetasjonstypene begynner i dag å bli sjeldne. Området er delvis artsrikt, og verdifullt for biologisk mangfold. Arkeologiske kulturminner, steingarder og godt bevarte bygningsmiljøer er viktige kulturverdier i området. Landskapet byr på en veksling mellom sjø, strender, heier, berg, lune vikar og skog. Sammen gir dette et svært variert og attraktivt landskap. Det er mange turmuligheter i området, som blir flittig brukt. Landskapskvalitetene har derfor stor betydning både for dem som bor her og for tilreisende.

Valseidet og nordsida av Koet er svært rikt på arkeologiske kulturminner i form av gravrøyser, og peker seg ut som et viktig område i fylkessammenheng. I tillegg er dette et landskap preget av jordbruk, med lynchhei, dyrkamark og steingarder. Området er artsrikt og svært viktig for biologisk mangfold, med kalkrike berg, lynchhei, naturbeitemark, strandeng og edelløvskog. Nordsida av Koet er et flott turområde, og blir mye brukt av lokalbefolkningen.

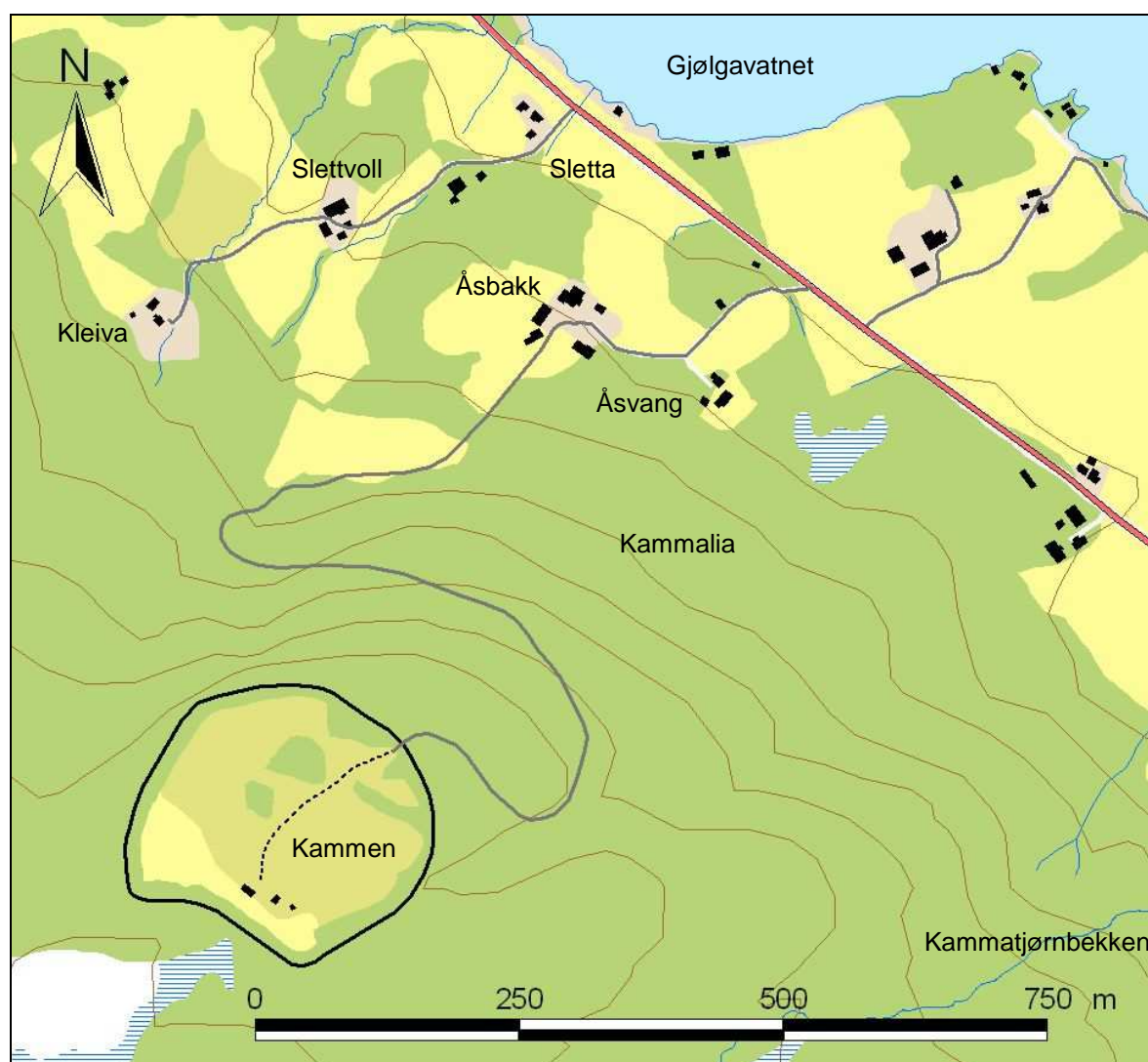
2 Kammen

Befart: Medio august 2004

Hoh.: Ca. 200-220 m

Beskrivelse av området

Kammen er et småbruk som ligger høyt i Kammalia sørvest for Store Gjølgevatnet, i de indre deler av Bjugn, figur 2. Området er derfor uten direkte kontakt med havet og har noe preg av innland. Kammen er omgitt av skog, hovedsakelig gran. Stedet blir brukt i fritidssammenheng og jorda holdes i hevd gjennom sauebeiting.

Figur 2. Kart over Kammen og Kammalia. Gården Kammen er avgrenset med sort linje. Kartdata: Geovekst GV-L 0900.

Jorda på Kammen er svakt skrånende mot nordøst, og er delvis småkupert, med bergknauser og små hauger. Dette gir en variert markoverflate.

Jordsmonnet er delvis grunnlendt med berg i dagen, men er for det meste dekket av et tynt lag morenemateriale. Berggrunnen består av gammel havbunn, presset inn på land under den

kaledonske fjellkjedefoldingen. Bergartene grønnstein og grønnskifer dominerer på vestsiden av gården, mens østsiden (lia nedenfor) består av kalkstein (NGU 2004). Skillet mellom dem går omtrent på kammen.

Nåværende og tidligere drift

Kammen er et tidligere seterområde, og en vet om bosetning her i alle fall tilbake til 1700-tallet. Kammen ble oppdyrket i første halvdel av 1900-tallet og jorda er på rundt 35 daa. Drifta var tradisjonell husdyrproduksjon, med hest, kyr, sauer og geiter. Disse beitet vår og høst på innmarka. Den beste jorda var åker, mens resten av innmarka ble slått, også de skrinne haugene. Kammen ble etter hvert nedlagt og har vært i bruk som beite siden slutten av 60-tallet, for det meste som kubeite. I de siste åra har det imidlertid vært beitet med sau. Gårdsbruket blir i dag benyttet som fritidsbolig av eieren.

Biologisk mangfold

Kammen er registrert som naturbeitemark med A-verdi i bmf-kartlegginga i kommunen (Prestø & Lyngstad 2002). Enga beskrives her som svært artsrik, og forekomsten av hjertegras nevnes spesielt. Det store artsmangfoldet oppstår blant annet som en følge av vekslingen mellom tørre berg, tørrbakker og frisk eng. Andre viktige faktorer er et kalkholdig jordsmonn og at beitemarka er ugjødslet. En haug like vest for stua er spesielt artsrik, figur 3.

Figur 3. Like ved tunet på Kammen ligger denne artsrike tørrknausen. Her vokser blant annet hjertegras og storblåfjær. Slike arealer er svært viktige for vårt biologiske mangfold, og kan kun bevares gjennom drift ved slått eller beiting.

På tørrere knauser med kalkinnslag vokser flekkmure, bergskrinneblom, hjertegras, storblåfjær, hårsvever, dunhavre, blåklokke, kattedot, markjordbær, marinøkkel, kornstarr, blåstarr, smalkjempe og rødknapp.

Der det er et dypere jordsmonn og god fuktighet, vokser blant annet mjøduert, skogstorkenebb, marikåpearter, enghumleblom og gjerdevikke.

Figur 4. Store, gamle trær er med på å gjøre landskapet mer variert og er viktige for det biologiske mangfoldet. Ved disse trærne er det lagt opp store rydningsrøyser, som skimtes til venstre i bildet.

På de friske flatene er fyllblom, kvitkløver, aurikkelsveve, gulaks, rødsvingel, blåkoll, harestarr, harerug, tepperot, storblåfjær, ryllik, smalkjempe, engfrytle, prestekrage, småengkall, blåklokke, karve og øyentrøst vanlige arter. Flere steder finnes partier med mye tuer av sølvbunke. I tillegg finnes en rekke andre vanlige kulturmarksarter i området.

Det finnes flere klynger med store, gamle trær på Kammen, figur 4. De fleste av dem står inntil rydningsrøyser og andre steder hvor de ikke opptar dyrkamark. Dette er selje, rogn, hegg og bjørk. Trærne bærer ikke tydelige spor av å ha vært høstet (lauving/rising), men det er ikke usannsynlig at dette har forekommet.

En del av vegetasjonen er i dag under gjengroing, og det er et økende oppslag av busker, særlig einer, men også noe nyperosebusker. Unge gran- og bjørketrær kommer også til. Firkant-perikum og brennesle er tydelige tegn på at vegetasjonen er gjengroende, og at dagens beiting ikke er nok for å hindre dette.

Det har ikke vært gjødslet nevneverdig på Kammen og driften har aldri opphørt. Man kan derfor si at det har vært lang kontinuitet i driftsform. Påvirkningen av vegetasjonen har vært relativt homogen over en lang periode, selv om det har vært en overgang fra slått til beite. Vegetasjonen er representativ for naturbeitemark i indre kyststrøk, og godt bevarte kalkenger av denne typen er sjeldne i dag.

Kulturminner/kulturmiljøer

Bygningene på Kammen er fra begynnelsen av 1900-tallet, figur 5. Både stua, uthuset og potetkjelleren er vedlikeholdt og i god stand, men fjøset er revet. Bygningene er små, som ventet på et småbruk. Stua er en kort trønderlån. Taket på stua og uthuset er lagt med moderne, svarte aluminiumsplater. Potetkjelleren er murt i stein, sammenføyet og tettet med betong, og står halvveis inn i bakken. Taket er hvelvet med torvdekke med plast under og er i god stand. Tidligere stod det også høyløe og sommerfjøs på bruket, men i dag vises bare spor etter disse. Tufter etter den gamle seterbebyggelsen vises også i terrenget.

Figur 5. Tunet på Kammen består i dag av to små bygninger; ei kort trønderlån og et uthus. I tillegg er det muret en potetkjeller inn i bakken her. Der det er helhet mellom bygninger og kulturmark, som her, finnes de mest verdifulle kulturmiljøa.

Det er mange spor etter den tradisjonelle jordbruksdrifta i området. Blant annet er her 20-30 rydningsrøysar av ulike størrelser. Den høyeste er over en meter høy, og flere av dem er ganske vide. Rydningsrøysene er lagt på berg og i kantene, bort fra den beste marka. I nordvestre deler av gården er det rester av en steingard. Der det tidligere var korn- og potetdyrking, vises tydelige åkerkanter. I utmarka er det spor etter gamle veier, og i myrområdet lenger vest er det spor etter torvuttak.

Gårdsmiljøet på Kammen representerer et typisk småbruk fra den ytre delen av Trøndelag. Bortsett fra fjøset som er revet, er gården komplett slik den var da siste brukeren bodde og drev den på tradisjonelt vis. Den er derfor verdifull som kulturhistorisk bilde på den tradisjonelle småskaladriften i jordbruket.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Kammen ligger lett tilgjengelig ved Store Gjølgevatnet, og det er i nyere tid bygget veg opp til bruket. Det er derfor lett å komme seg hit for dem som bruker området i tursammenheng. Fra vegen, som buktar seg oppover den bratte Kammalia, er det glimrende utsikt over landskapet og vatnet, figur 6. Man kan herfra se langt østover heiene. Vegen opp til og forbi Kammen er også innfallsport til Vardheia, som blir brukt en del til friluftsliv.

Figur 6. Fra vegen opp til Kammen finnes noen flotte utsiktspunkter, hvor det er strålende utsikt over Store Gjølgevatnet og fjellterrenget innenfor.

Småbruket Kammen ligger som en lomme i skogen, og utgjør et idyllisk småbrukmiljø. Det varierte landskapet her, med eng, gamle trær, rydningsrøyser, bergknauser og et koselig, lite tun, skaper et fredelig og lunt landskapsrom. Området bør være attraktivt brukt i undervisningssammenheng, og er trolig godt egnet som utfarssted for barnehager og skoler. Her kan de få et godt innblikk i vårt tradisjonelle jordbruk og hvor verdifullt dette kulturlandskapet kan være. Slike komplette, velholdte gårdsmiljøer er i dag blitt en sjeldenhet, og derfor særlig verdifulle å ta vare på.

Inngrep og trusler

Det er så å si ikke gjort noen moderne inngrep i området, som derfor framstår som urørt og svært godt bevart. Kulturmarka er imidlertid i begynnende gjengroing fra kantene, og en tiltagende gjengroing utgjør en stor trussel, både for de botaniske og økologiske verdiene, og for landskapsopplevelsen og kulturhistorien. Einer og oppslag av andre trær vil raskt vokse til, og selv om her stedvis har vært ryddet, er faren for gjengroing stor. Siden eieren av området ikke har dyr selv, er faren for at området skal gå ut av bruk til stede. Da vil gjengroingen gå mye hurtigere.

Vurdering av området

Kammen er et småbruk som ligger vakkert til i åsen over Store Gjølgevatnet. Bruket ligger for seg selv, men bidrar tile en spennende landskapsopplevelse for turgåere. Det er et helhetlig og godt bevart gårdsmiljø, med en rekke verdifulle elementer. Bruket er representativt for småbruk i ytre deler av Trøndelag. Vegetasjonen karakteriseres som naturbeitemark og er svært artsrik, blant annet en del kalkkrevende arter. Kammen er i hevd med beiting. Området har trolig verdi i pedagogisk sammenheng og for forskning.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

For at de store kulturhistoriske og botaniske verdiene skal ivaretas, er det viktig å innrette skjøtselen med tanke på dette. Bygningene er i god stand, og behøver bare å vedlikeholdes med jevne mellomrom, jf. generelle råd for vedlikehold i vedlegg II. Siden bygningene er av beskjedent omfang, kan dette oppfylles gjennom bruk som feriested.

Innmarka på gården er begynt å gro igjen. For å hindre en videre gjengroing, er det nødvendig med rydding av busker og småtrær. Omfanget er ennå forholdsvis lite, og tre og busker er relativt små. Ryddearbeidet vil derfor ha et overkommelig omfang. Ryddearbeidet bør foregå om vinteren mens det er frost i marka, dette for å skåne vegetasjonen og markoverflata. Store, gamle trær bør få stå igjen, og også noen yngre trær bør få stå, slik at trær som dør hele tiden blir erstattet. Mer om restaurering av gammel kulturmark finnes i vedlegg I.

Skjøtselen av naturbeitemarka må ta sikte på å holde vegetasjonen lav for å unngå en rask gjengroing. Særlig er det viktig å ha høyt beitetrykk rett etter at det er ryddet, slik at man får tatt unna den uønskete ryddingsgjødslingen. Oppslag av brennesle og andre aggressive ugras bør slås flere ganger for året. Da tapper man rotsystemet for næring, og annen vegetasjon får dessuten muligheten til å etablere seg. All bruk av sprøytemiddel bør unngås i artsrike områder som dette. For å hindre sølvbunken i å ta overhånd, må man ha sterkt nok beitetrykk. Erfaringsmessig er det vanskelig å bli kvitt dette graset når det først har etablert tuer. Områder med mye sølvbunke kan slås med tohjulstraktor en gang for året, slik at sølvbunken blir forhindret fra å danne tuer. Bruk av beitepusser kan være et alternativ, men på grunn av den artsrike vegetasjonen er dette ikke ønskelig her. Beitepusseren river og sliter vegetasjonen, i motsetning til en slåmaskin som klipper. Dette kan ha negative konsekvenser for sårbare arter. Store tuer som slåmaskina ikke klarer å kutte, kan i stedet kuttes med spade. Det er viktig at alt avkappet materiale (gras, kvist, tuer) fjernes fra området, da det ellers vil ha en uønsket gjødselseffekt. Å ta ut nok næring fra området er viktig for å hindre gjengroing og for å gi gode vekstvilkår for konkurransesvake arter. Av samme grunn er det også viktig å unngå all bruk av gjødsel. Skjøtsel av gammel kulturmark er nærmere beskrevet i vedlegg I.

Siden området har vært beitet sammenhengende i rundt 35 år, vil beiting trolig være den beste metoden for å ta vare på den verdifulle vegetasjonen også for framtida. Et passende beitetrykk i området vil være rundt 17 sauer med to lam hver, eventuelt 10 ungdyr i 6-18 måneders alder eller 5 storfe eldre enn 18 måneder, jf. tabell I og II i vedlegg I. Beitetrykket må tilpasses lokale forhold, og må derfor følges nøye opp gjennom sesongen. Ved beitesesongens slutt anbefales det at grashøyden er mindre enn 3 cm på tørr og frisk mark. Ulike typer beitedyr har ulik påvirkning på vegetasjonen. Ofte vil praktiske forhold bestemme hva som velges. Dersom det er mulig bør man velge sambeiting mellom ulike dyreslag, da dette ofte var vanlig før og dessuten gir den beste effekten.

Det bør utarbeides en enkel skjøtselsplan for området, som dem som leier jorda forplikter å holde seg til. Her bør stå noe om beitetid, hvor hardt det skal beites, hva som skal ryddes og når, og om tilleggsskjøtsel i form av slått og lignende. Skjøtselsplaner er nærmere omtalt i vedlegg I, og det kan gis tilskudd til utarbeidelse av skjøtselsplan gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Fra og med 2005 innføres tilskudd til miljøareal, som blant annet omfatter skjøtsel av gammel kulturmark med beiting eller slått. Kammen oppfyller kravene til dette tilskuddet, da de botaniske verdiene her er godt dokumentert gjennom bmf-kartlegginga i kommunen (Prestø & Lyngstad 2002).

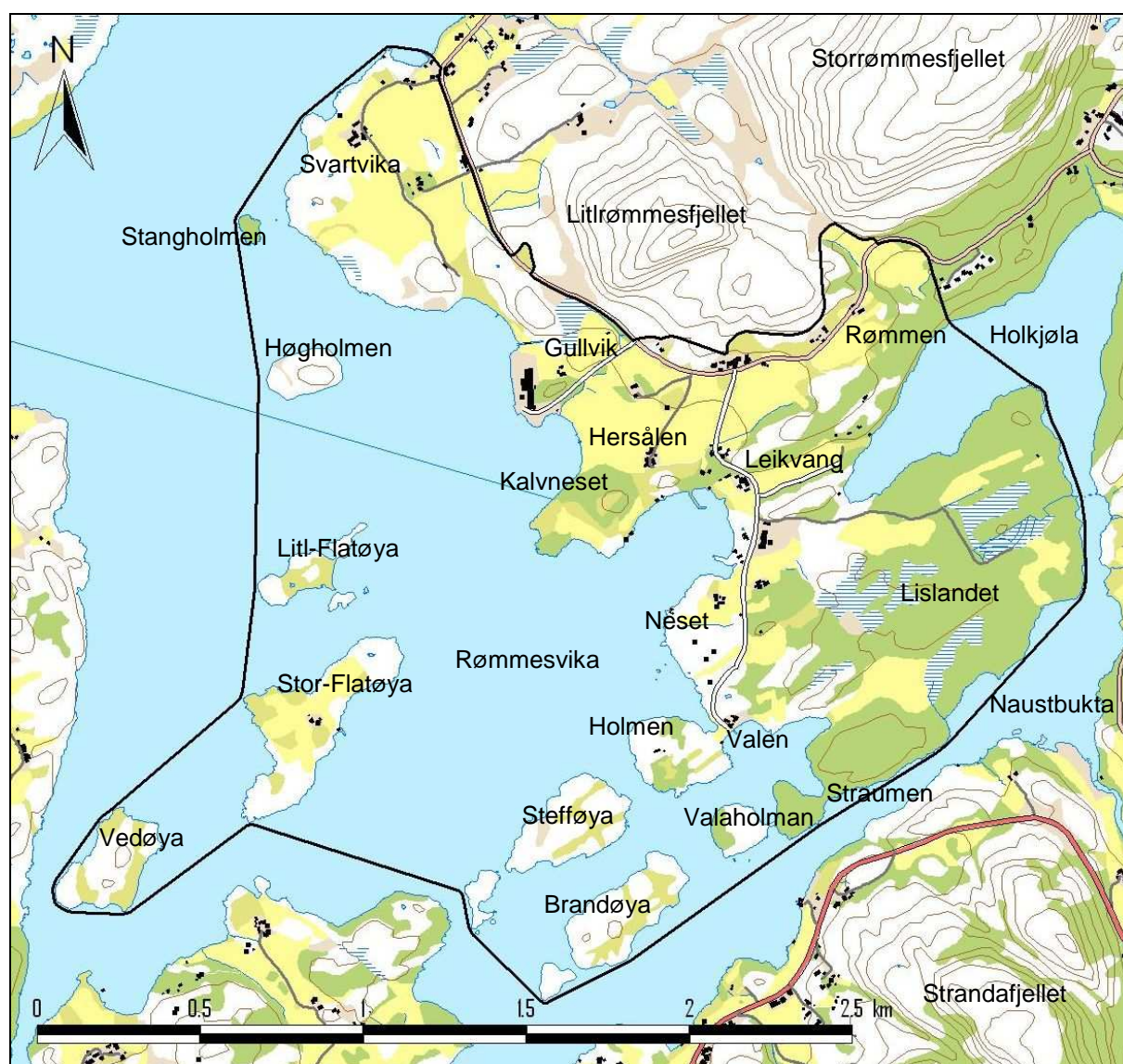
3 Rømmesvika

Befart: Medio mai 2004

Hoh.: 0-56 m

Beskrivelse av området

Undersøkelsesområdet består av øyene i Rømmesvika og områdene som grenser inntil bukta i nordøst, figur 7. De viktigste øyene er Flatøya, Vedøya, Stefføya og Brandøya, i tillegg ligger en del mindre øyer og holmer innenfor området. Gårdene på fastlandet er Svartvika, Grindfaret, Hersjålan, Leikvang, Neset, Valen og Rømmen. Halvøya Lislandet er også inkludert i området. Rømmesvika ligger forholdsvis godt beskyttet mot havet utenfor, og er derfor en nokså lun vik. Likevel er vegen til havet kort, slik at kombinasjonsbruk med landbruk/fiske har vært det sentrale her.

Figur 7. Kart over Rømmesvika. Det undersøkte området er avgrenset med sort linje. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/tillatelsesnr. MAD 12002-R127454/Geovekst GV-L 0900.

Landskapet er delvis småkupert med et utall knauser og svaberg, delvis store, sammenhengende flater. Det kupert landskapet har en del rester av kystlynghei, særlig på øyene, mens de flate områdene er fulldyrket, figur 8. Høyeste punktet innenfor området er en liten topp i Gullvika på 56 m. Nordøst for denne stiger fjellet bratt opp til 180 m på Litlrømmesfjellet. Mot sørøst, ved Vedøya, danner et trangt sund innløpet til fjordarmen Koet.

Berggrunnen består vekselvis av biotittskifer og granittisk gneis/migmatitt. De lavereliggende partier (det aller meste av området) er dekket av marine strandavsetninger. Kalvneset består for en stor del av morenemateriale.

Figur 8. Den beste jorda i området er fulldyrket og drives på konvensjonelt vis, blant annet med melkeproduksjon. Beitinga foregår delvis i gammel lynghei.

Nåværende og tidligere drift

Tradisjonelt har den viktigste næringsvegen i området vært kombinasjonsbruk med jordbruk og fiske. Landskapet var så å si helt skogløst og dominert av lynghei, beitet av utegangersau (villsau) og kyr. Sauene gikk da ute hele året, og kyrne stod inne en mye kortere periode av året enn lenger inne i landet. Dette førte til at man ikke hadde behov for så store driftsbygninger. Det var vanlig å ha sauer beitende på øyene, da var de naturlig inngjerdet og lette å samle for klipping og slakt. Denne driftsmåten har trolig vært vanlig i flere tusen år her.

I dag er det store forandringer i driften. Det er stort sett slutt på lyngbrenning, og landskapet er i gjengroing som følge av dette. Husdyra står helst inne om vinteren, slik at lyngheiene ikke lenger blir vinterbeitet. I stedet har nye arealer blitt dyrket opp for å høste tilstrekkelig vinterfôr. Fisket er ikke lenger en del av næringsgrunnlaget, slik at de tidligere fiskerbøndene i dag er rene bønder. De minste brukene, som Flatøya og Valen, er nedlagt som følge av denne omleggingen i jordbruket. Bruka med større areal har blitt tilpasset moderne driftsformer, men lyngheiene er fremdeles mye brukt som sommerbeite, noe som dessverre ikke har vært nok for å hindre en tiltagende gjengroing.

I dag er det bare Svartvika, Hersålen og ett av de tre brukene på Rømmen som er i drift. I tillegg beites Vedøya, som hører til en gård på Asserøy, og mye av innmarka på de nedlagte gårdene er dessuten i drift. På grunn av at lite jord er gått ut av drift, fremstår kulturlandskapet ennå som levende, figur 9.

Figur 9. Også gjennom moderne gårdsdrift holdes verdifulle kulturlandskap i hevd, som her på Rømmen med beite og graseng. De mer marginale lynchheiene er imidlertid i gjengroing over store deler av området.

Biologisk mangfold

Området rundt Rømmesvika har en vekslende vegetasjon. Her finnes kalkrike strandberg, strandeng, kystlynghei, naturbeitemark, fulldyrka eng og skog.

Kalkrike strandberg finnes først og fremst ved Jøssundstraumen, med blant annet Vedøya. På Vedøya finnes også strandeng og lynchhei. Vegetasjonen blir brent med jevne mellomrom, siste gang våren 2004, noe som resulterer i en veksling mellom grashei (der det nylig har vært avsvidd) og lynchhei (der det er lenger siden det har vært brent). Grasseia har her et innhold av typiske kulturmarksarter, men arter som tistel og sølvbunke er også vanlige, og må holdes i sjakk for ikke å dominere. Området blir beitet med sau.

På Flatøya er det mye tidligere dyrkamark, som i dag er grodd igjen til sølvbunkeeng. Den tidligere dyrkamarka skilles fra områdene rundt av en steingard. Utenom dyrkamarka er lynchheivegetasjonen dominerende, og veksler med tørre knauser. Heia har delvis kalkholdig grunn og er forholdsvis artsrik, med arter som markjordbær, kvitveis og kvitmaure. Ellers finnes (for lynchheia) mer vanlige arter som kattedot, gulaks og smyle. I tørrknausene vokser blant annet stemorsblomst, småsyre og vårskrinneblom.

Enkelte steder på Flatøya er det plantet sitkagran. Denne er en hardfør og aggressiv gjengroingsart der den er innført. Flere steder, særlig hvor det er le for vinden (på sør- og østsiden), gror det igjen med einer og bjørk. På nordøstenden er mye av vegetasjonen dekket av krypende einer, som her dominerer store arealer, figur 10. Dette er lynchhei i en sein utviklingsfase som er under gjengroing.

Figur 10. Når lyngheia ikke lenger er i drift med beiting og lyngbrenning, gror den igjen med blant annet einer. Bildet viser nordenden på Flatøya. Andre steder på øya gror det igjen med bjørk, og plantet siktagran i spredning utgjør en trussel mot kulturlandskapet her.

Stefføya og Brandøya har en lyngheivegetasjon som ennå er ganske åpen. Den er likevel i begynnelsen av gjengroing, og det er en del einer og spredte trær, særlig på sørsida av øyene. Her finnes også noen rester av engvegetasjon, som i likhet med den på Flatøya er preget av sølvbunke.

På fastlandet er det få rester av lynghei, det meste her er under gjengroing eller allerede gjengrodd. Ovenfor gårdene på Rømmen finnes kystlynghei med innslag av kalkhei, som har spesiell verdi. Denne har fått B-verdi i bmf-kartlegginga (Prestø & Lyngstad 2002).

Lislandet er prega av furuskog og ung lauvskog (først og fremst bjørk). Innimellom ligger flere oppdyrkede arealer. En del av skogen blir beitet, og det er ryddet litt enkelte steder (nord for Storhaugen).

Langs Straumen og i Valavågen er det større partier med strandeng, som i dag blir beitet med sau, figur 11. På Leikvang er et havstrandområde hvor blant annet ishavsstarr vokser. Dette området har fått B-verdi i bmf-kartlegginga.

På Neset og Kalvneset finnes en del gammel kulturmark. Vegetasjonen her er beitet og delvis ugjødslet. Noen steder er det spredte trær i beitemarka. Tørrknauser/strandberg forekommer også i tilknytning til disse områdene.

Valen med Holmen er i dag beitet av sau. Holmen har delvis vært dekket av lynghei tidligere, med flekker av dyrkamark innimellom, tilsvarende det man fortsatt kan se på Flatøya. Mye av dette er i dag gjengrodd med bjørk- og furuskog. Knauser og noe av den tidligere dyrkamarka har en lyskrevende vegetasjon med en del kulturmarksarter.

Figur 11. Strandengene langs Straumen og i Valavågen beites med sau. Strandeng regnes som kulturmark, og de er svært produktive og gode beitearealer. Uten beiting vil den lave grasvegetasjonen erstattes av mer grovvokste gras og urter.

På gården Svartvika finnes det både flat dyrkamark (hvorav mye er oppdyrka myr), strandeng, strandberg, udyrket beitemark og lynchhei. Lynchheia er her ikke spesielt artsrik, og er delvis i gjengroing med oppslag av vier, einer og bjørk. Flere steder kan man her se en tydelig sonering med strandeng nederst, strandberg og kystlynchhei øverst. Langs sjøen er det på sørsiden en sone med tett bjørkeskog, som enkelte steder er tynnet ut ved hogst. Storfe beiter fra fjøresteinene og opp i lynchheia på gården.

Fra Gammelnaustbukta og østover, finnes et område med hovedsakelig dyrkamark. Landskapet her er flatt og åpent, og står slik i kontrast til resten av området.

Litl-Flatøya har verdi som hvile- og rasteplass for gjess, og har fått C-verdi i bmf-kartlegginga.

Kulturminner/kulturmiljøer

Området rundt Rømmesvika og Lysøysundet er rikt på gravrøyser fra eldre jernalder (500 f.Kr. til 550 e.Kr.), i likhet med området rundt Valseidet. Gravrøyser ble bygget gjennom hele bronsealderen, og på Trøndelagskysten varte denne skikken gjennom det meste av eldre jernalder. Gravrøyser finner vi her både på Brandøya, Stefføya, Flatøya, Litl-Flatøya, Vedøya, Kalvneset, Svartvika, Høgholmen, langs Straumen og i Gullvika. På Rømmen finnes dessuten et felt med gravhauger fra yngre jernalder (år 550-1050).

De fleste av gravminnene ligger i åpent lende og er godt synlige den dag i dag. På litt lengre sikt står mange av dem i fare for å gro igjen, på grunn av en tiltagende gjengroing i lynchheiene. På grunn av det mange steder tynne jordsmonnet og eksponeringen for vind, går

gjengroingen relativt sakte i lynchheiene. Når busk- og trevegetasjon først får tak, vil den imidlertid gå raskere. Mange steder befinner seg nå i en fase med svært redusert drift, der gjengroingen allerede har kommet godt i gang.

På Flatøya, Kalvneset, Neset, Rømmen og på Svartvika finnes det steingarder. Noen av dem er bare korte stubber, mens andre kan ha en sammenhengende lengde på over 300 m. Både på Kalvneset og på Flatøya kan man tydelig se hvordan steingardene avgrensar det som tidligere må ha vært viktige innmarksarealer. Man ser også at disse arealene i dag har mistet sin betydning som høyproduktive arealer, og den viktigste jorda befinner seg i dag først og fremst der traktoren trives best. Det er vanskelig å si noe om alderen på steingardene, men det er ikke urimelig å anta at de har en høy alder. De eldste steingardene vi finner i dag, er nettopp slike som avgrensar innmarka mot utmarka (Riksantikvaren 2004). De fleste steingardene vi finner i dag er imidlertid bygget opp i forbindelse med utskiftingene fra siste halvdel av 1800-tallet.

Bygningene på gårdene representerer nyere tids kulturminner. Sammen med jordbrukslandskapet rundt, med eng, beitemark, lynchhei, steingarder og gravrøyser, representerer de det som kalles kulturmiljøer. De tradisjonelle tuna, uten vesentlige forandringer i etterkrigstida, finner vi på Flatøya og på Valen, figur 12. Disse er i dag nedlagt som gårdsenheter, men er i bruk i fritidssammenheng og vedlikeholdes gjennom dette. På Valen består tunet av en hvitmalt trønderlån, en rødmalt driftsbygning (som har et nyere påbygg i sørøst), to uthus og et naust. Gårdsanlegget er relativt stort og er velholdt. Tunet ligger svært idyllisk til ved et lite eid som binder sammen Lislandet og Holmen (et *eid* (norrønt *eið*) er en landstripe med vann på begge sider som binder sammen to landområder).

På Flatøya består tunet av en hvitmalt liten stue, og tre uthus, samt et naust. Både stua og uthusa har en beskjeden størrelse, og bare stua er vedlikeholdt de siste åra. I tillegg ligger det noe skrot i tunet her. Flatøya utgjør et komplett kystgårdsmiljø, med bygninger, innmark og utmark. Dessuten finnes her et felt med gravrøyser, og steingarder med en samlet lengde på rundt 500 m. Som kulturmiljø er derfor Flatøya verdifull.

Figur 12. Tunet på Valen er et idyllisk lite gårdsmiljø som ligger tett ved sjøen på Lislandet. Bygningene i tunet er i forholdsvis god stand.

Svært mange av tuna i området har trønderlåner og noen gamle uthus som fortsatt er i bruk. Driftsbygningene er i de fleste tilfeller av nyere dato, og en moderne kårbolig er gjerne kommet til. I Leikvangbukta finnes det gamle naust, som er en viktig del av bygningsmiljøet her, da det viser den nære tilknytningen mellom jordbruket og fisket som var så vanlig tidligere.

På Svartvika gård er det rester etter tørking av fisk på berget. Det var fangsten fra Lofotfisket som ble tørket her, og det ligger fremdeles steiner igjen på svaberga som viser hvor tørkinga gikk for seg.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Rømmesvika er et historisk kulturlandskap, der man kan finne spor etter menneskers liv og virke fra flere tusen år tilbake i tid og helt fram til i dag. Vi finner mange gravsteder fra jernalderen, og man kan nesten fornemme disse menneskenes tilstedeværelse i landskapet den dag i dag, der de vokter skipsleia fra sine siste hvilesteder. Sammen med de rester som ennå finnes av lyngheiene, gir dette området en stor historisk dybde. Fra nyere tid kan landskapet først og fremst fortelle om fiskerbonden, hvor Flatøya og Valen viser komplette kystgårdsmiljøer, som også er representative for de relativt små kombinasjonsbrukene langs Trøndelagskysten.

Rømmesvika er omkranset av lave fjell på alle sider, så nær som mot nordvest, hvor Madsøya og Skjørøya stenger av mot havet. Dette utgjør et åpent landskapsrom, hvor sjøen er golv og fjella vegger. Den krokete strandlinja og øyene som ligger i vika, skaper et svært variert og spennende landskap, figur 13. Landskapet ved Valen er helt spesielt, med flere smale landtunger som binder Holmen og Valaholman sammen med Lislandet. Ved Lislandet går det en smal strøm inn til en poll, Holkjela, noe som også danner et spesielt element i landskapet.

Figur 13. Rømmesvika har et svært variert og spennende landskap, med smågårdsmiljøer og kystlynghei.

Lygheia binder landarealene på begge sider av vika og øyene sammen i et felles kulturlandskap, og er sammen med sjøen et helhetsskapende elementene i dette landskapet. Naustmiljøa er knutepunkter som binder landet og sjøen sammen, og som viser de tette båndene som har vært.

Det kan være trivelig å ferdes i Rømmesvika i båt. Da får man en opplevelse av landskapet som er helt forskjellig fra det man får fra land. Da kommer også gravrøysene til sin rett, de ble jo nettopp bygd da sjøen var den viktigste ferdselsåren. På land er det noen områder som blir brukt til turgåing, for eksempel en driftsveg på Lislandet. Denne vegen er mer for dem som vil oppleve ”skogens ro”, enn for dem som vil nyte utsikten over det vakre fjordlandskapet. Her kan man også gå ned til sjøen og vandre langs strandlinja ved Straumen, en opplevelse som anbefales for alle som er interessert i det som finnes i fjæra. Den smale stripa med strandeng er lett å ferdes langs. Store deler av undersøkelsesområdet er lett tilgjengelig fra land, og fra sjøen er også de ellers utilgjengelige øyene attraktive utfartssteder.

Inngrep og trusler

Det inngrepet som gjør mest ut av seg i området, er utvilsomt steinanlegget i Gullvika. Her er bygd en stor industribygning og kai som bryter den ellers myke strandlinja. Like ovenfor ligger steinbruddet. Andre synlige inngrep er selvsagt vegene og nydyrka mark, men disse innordner seg landskapet og er i det moderne kulturlandskapet en del av helheten, både på godt og vondt.

Gjengroing av lyngheilandskapet vil skape store forandringer i opplevelseskvalitetene i området, og er den viktigste trusselen mot området i dag, figur 14. Eventuelle nedleggelse av gårdsbruk vil også ha negative konsekvenser for dette. Lyngheiene og kulturmarka ellers er avhengige av fortsatt beite for å holdes i hevd, og øyene er de mest utsatte områdene i så måte. Likevel kan også lyngheia på gården Svartvika stå i fare for å gro igjen, hvis egnede skjøtselstiltak ikke videreføres. Siden gjengroinga allerede har begynt de fleste steder, er enkle restaureringstiltak nødvendig. Ellers vil mye av lyngheiene gro igjen på kort tid.

Hyttebygging nær sjøen kan være et alvorlig problem for den frie ferdselen i området, da lett tilgjengelig strandsone er et knapphetsgode. Hytter i den åpne lyngheia vil bli svært synlige. De vil være et hinder for å skjøtte lyngheia, da det vil bli umulig å gjennomføre for eksempel lyngbrenning. Der det ikke er stor vindslitasje er brenning en forutsetning for at lyngen skal forynges. Konflikter mellom beitedyr og hytteeiere kan også lett oppstå.

Vurdering av området

Rømmesvika er et kystkulturlandskap med flere små øyer, en svært buktende og variert strandlinje, tradisjonelle kystgårdsmiljøer, lynghei m.m. Det er et verdifullt kulturminneområde, da her finnes svært mange arkeologiske kulturminner (gravrøys). Botanisk er særlig Vedøya av stor verdi. Gamle steingarder finnes flere steder. Området er svært variert og har stor opplevelsesverdi, både fra sjø og fra land. Det drives moderne jordbruk, og bare de største gårdene er i drift. Likevel beites mye gammel kulturmark, blant annet en del lynghei.

Figur 14. Gjengroing er den største trusselen mot kulturlandskapet i Rømmesvika. Bildet er tatt på Flatøya, hvor blant annet eier, rogn og bjørk tar overhånd over stadig større arealer. Steingarden her er snart helt nedgrodd.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Verdiene i kulturlandskapet i ytre deler av Bjugn representerer store verdier som man bør strekke seg langt for å få tatt vare på. Lyngheiene og kystgårdsmiljøene representerer et særegent kulturlandskap som Norge har et stort ansvar for å ta vare på for framtida. Sentrale utfordringer her er å bevare representative deler av bygningsmassen, holde landskapet åpent og hindre utbygginger som forringer landskapet i vesentlig grad.

Representative og verdifulle bygningsmiljøer finnes som nevnt først og fremst på Valen og Flatøya. Disse bør skjøttes med tanke på å bevare helheten i bygningsmiljøa og i kulturlandskapet. Dette er viktig å tenke på både ved utbedring av eldre bygninger og når nye bygninger kommer til, noe som er omtalt nærmere i vedlegg II. Ingen av bygningene bør fjernes fra disse områdene, ettersom bygningsmiljøa her har stor verdi, også for identitet og trivsel for dem som bor i området. På Flatøya kreves et omfattende restaureringsarbeide, men gården burde være attraktiv i utleiesammenheng, og en utbedring kan derfor forsvares også økonomisk. De andre gårdene i området har også verdifulle elementer som bør tas vare på, som naust, stabbur og lignende. Å ta i bruk en gammel bygning i turistøyemed kan derfor være en aktuell løsning også for andre i området.

Hyttebygging bør ikke tillates i området, da det er sårbart for denne typen inngrep og mange bruker det i tursammenheng. Det åpne lyngheilandskapet og områdene med strandlinje er spesielt sårbare for utbygging.

Å hindre gjengroingen av lynchheia er bare mulig gjennom fortsatt jordbruksdrift i området med dyr på beite. I vedlegg I går det fram at lynchheia er avhengig av lynchbrenning for at lynchgen skal forynges og for å hindre at blant annet einer tar over. Det er derfor ønskelig at denne skjøtselen fortsetter der forholdene ligger til rette for det, først og fremst på øyene (Flatøyene, Brandøya, Stefføya og Vedøya) og på Svartvika gård. Lynchbrenningen og skjøtselen av lynchheia bør foregå som beskrevet i vedlegg I.

Den tidligere innmarka på Holmen og Flatøya bør skjøttes med beiting, men krever et relativt hardt beitetrykk fra tidlig vår for å holdes i hevd. Også på Kalvneset og på Svartvika gård er det betydelige beitearealer som krever skjøtsel. Målet må være å holde dem åpne, men med spredte trær der det er ønskelig, figur 15. Der beitemarka er begynt å gro igjen bør det ryddes for lauvoppslag. Restaurering og skjøtsel av beitemark er omtalt nærmere i vedlegg I. For all skjøtsel og restaurering av gammel kulturmark vil en skjøtelsesplan være til god hjelp. Dette er også omtalt nærmere i vedlegg I.

Figur 15. Gamle, store trær i kulturlandskapet er av stor verdi, både for opplevelse og for det biologiske mangfoldet. Bildet viser et gammelt, krokete tre i utkanten av et gammelt innmarksareal på Holmen.

Det finnes en del strandeng i området, særlig langs Straumen og i Valavågen. Også andre steder langs vannkanten er det utviklet strandenger. Strandengarealene finnes stort sett som smale striper langs sjøen og krever gjerne beiting for at de fortsatt skal ha et lavt og tett grasdekke. Den tradisjonelle driften i området gir en god pekepinn på riktig beitetrykk. Sambeiting var vanlig før, og gir også et godt skjøtelsesresultat. Tidligere ugjødslede arealer bør ikke gjødsles, noe som ofte også vil være unødvendig, da strandeng generelt er næringsrik. Beitedyra bør slippes så tidlig at vegetasjonen fortsatt er kortvokst og smakelig, og sesongen bør vare så lenge som mulig ut på høsten. Man må imidlertid vise hensyn til hekkende fugl.

Gravrøysene er en viktig del av kulturlandskapet her, både som kulturminner og for landskapsopplevelsen. Gravrøysene er arkeologiske kulturminner, og er derfor automatisk fredet. Dette innebærer at alle inngrep i selve det arkeologiske kulturminnet, inkludert en sikringszone på fem meter rundt, er forbudt. Ved gjengroing vil gravrøysene ikke lenger bli synlige, noe som vil være et stort tap for kulturlandskapet her. Derfor bør særlig vegetasjonen rundt gravrøysene skjøttes, slik at lyng, einer og trær ikke vokser over dem. Fra og med 2005 innføres det tilskudd til slik skjøtsel rundt arkeologiske kulturminner og til beiting og skjøtsel av kystlynghei. De arkeologiske kulturminnene ligger gjerne i lyngheiarealene, og skjøtselen bør da inngå i en kombinasjon med lyngheidrifta.

Steingardene er en viktig del av kulturlandskapet her, både som kulturminner og for landskapsopplevelsen. Det er derfor svært positivt om de kan holdes i stand. De eldste steingardene vi kjenner til er fra eldre jernalder (500 f.Kr.-550 e.Kr.), selv om de fleste steingardene vi finner i dag nok er betydelig yngre. Steingardene er derfor et tradisjonsrikt element i kulturlandskapet. Restaurering av steingard kan være et omfattende arbeid, og det gjelder derfor å komme fram til tiltak som lar seg gjennomføre økonomisk og arbeidsmessig. Istandsetting for bruk gir størst sikkerhet for at gjerdet vil bli vedlikeholdt i framtida.

En steingard i forfall gir ofte inntrykk av å være i verre stand enn det virkelig er, blant annet på grunn av en tett kantvegetasjon. Første steg i en restaurering er derfor å rydde vegetasjonen langs gjerdet, slik at man kan få oversikt over murens tilstand. Kraftig vegetasjon langs gjerdet kan ha skadet muren og må fjernes ved at røtter graves opp og muren bygges på nytt fra grunnen av. Generelt er det imidlertid viktig at man ikke gjør for store inngrep i mur og terreng. Det opprinnelige grunnskiftet i muren har stått i mange år og har vist at det motstår og har tilpasset seg bevegelser i terrenget. For å unngå vann i grunnen, som kan forårsake telehiv, er det viktig med god grøfting og drenering. Framkjøring av suppleringsstein bør gjøres når det er tele i grunnen, slik at man skåner terreng og jordsmonn. Gjerdet ble gjerne bygget i flere etapper over flere år. Fram til det stod ferdig fant man provisoriske løsninger. Dette er et perspektiv man bør legge over arbeidet også i dag. Steingardene bør gås over en gang i året, helst om våren når telen har gått. En viktig del av vedlikeholdet er dessuten å pleie vegetasjonen og å holde grøfter og annen drenering i god stand. Et grundig informasjonsblad om restaurering av steingarder finnes på Riksantikvarens hjemmeside www.ra.no (Riksantikvaren 2004).

Gjennom SMIL-ordninga i kommunen kan det søkes tilskudd til rydding av gjengrodde slåttele eller beiteområder, til restaurering av bygninger og for tiltak som øker tilgjengeligheten i kulturlandskapet. Sistnevnte omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i vedlegg II til rapporten.

For arealer som her er beskrevet som gammel kulturmark, gis det et ekstra tilskudd til årlig skjøtsel i form av slått eller beiting gjennom det regionale miljøprogrammet.

4 Vallersund-området

Befart: Medio mai 2004

Hoh.: 0-67 m

Beskrivelse av området

Undersøkelsesområdet omfatter Valsøya, Tranøya og Vallersundhalvøya med Vasøya, figur 16. Vallersundhalvøya avgrenses i vest ved vegen mellom Leira og Bålfjordvågen. Området ligger på kysten i Bjugn kommune, og utenfor Valsøya er Gjesingfjorden, hvor også skipsleia er. Mellom Valsøya og Vallersundhalvøya, ligger Vallersundet. Det er broforbindelse over sundet ved Vallersund gård. I nordøst ligger Rauskjerråsa, i sørøst Sandnesvågen. I området finnes et kystkulturlandskap med blant annet lyng- og grashei, strandeng og berg. Tradisjonelt har området vært preget av fiskerjordbruket. I dag er denne kombinasjonsbruken opphørt, og området preges av mer moderne jordbruksdrift, kombinert med tradisjonell beiting i kystlyngheiene.

Landskapet er preget av knauser og svaberg, som bare delvis er dekket med vegetasjon. Dette danner et småkupert terreng, som over korte avstander kan veksle mellom våte myrer, tørrere heivegetasjon og nakne berg. Høyeste punkt er Nosavarden på 67 m. Disse landformene er dannet under istiden, og man kan se skuringsstriper som viser at isen har beveget seg i retning nøy-sv.

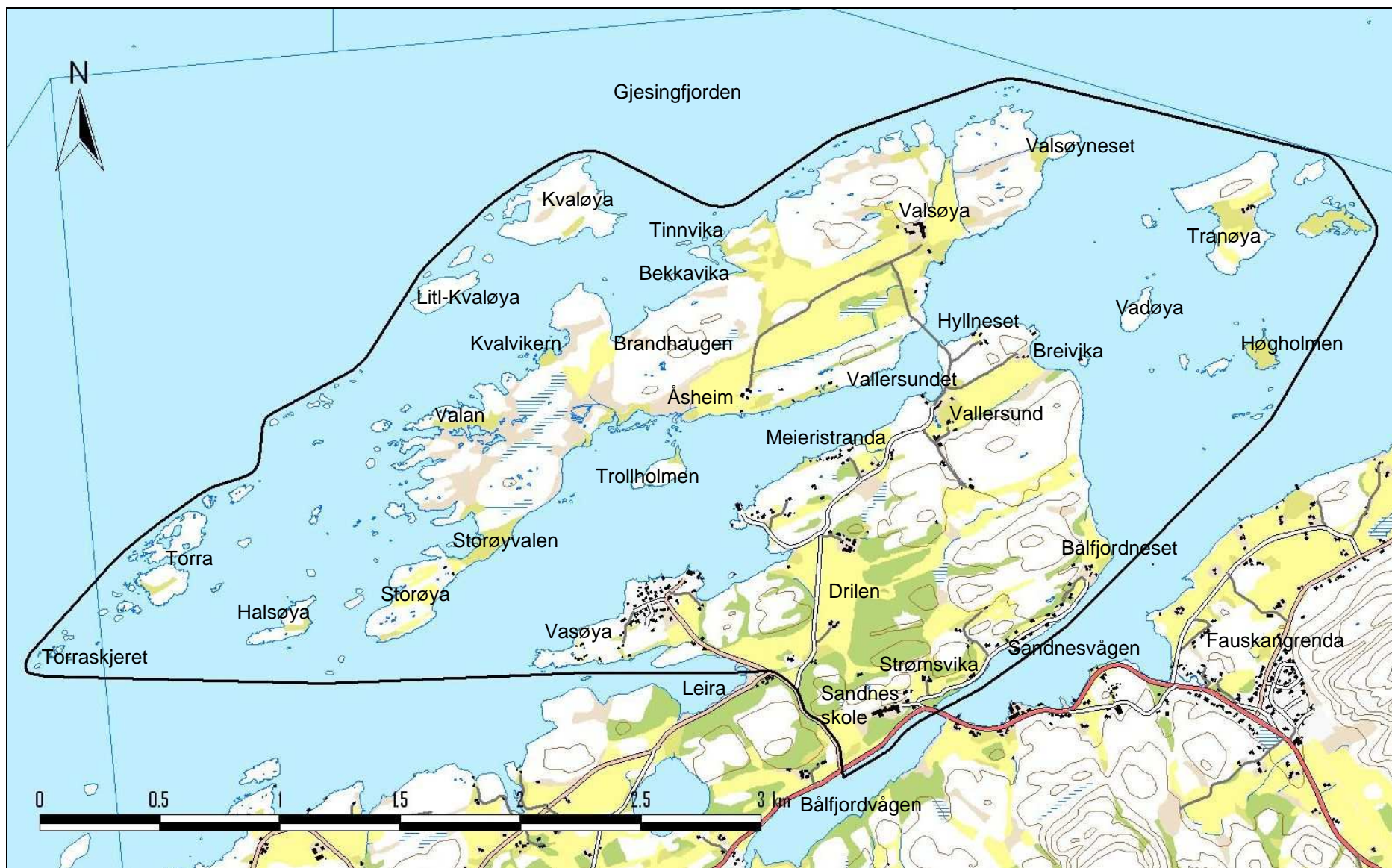
Berggrunnen består for det meste av biotittskifer, men et skille følger Valsøya på langs. Den nordvestlige delen består her av granittisk gneis og migmatitt (NGU 2004). De laveste partiene (under ca. 15 moh.) er for en stor del dekket av marine strandavsetninger (LGIS).

På Valsøya er det to bruk, Valsøya gård og Åsheim. På Vallersundhalvøya ligger gårdene Vallersund, Drilen, Borgfjordneset og Strømsvika. Borgfjord har også noe areal innenfor området. I tillegg ligger det et bruk på Tranøya.

Nåværende og tidligere drift

Tradisjonelt har den viktigste næringsvegen i området vært kombinasjonsbruk med jordbruk og fiske. Landskapet var så å si helt skogløst og dominert av lynghei, beitet av utegangarsau (villsau) og kyr. Sauene gikk da ute hele året, og kyrne stod inne en mye kortere periode av året enn lenger inne i landet. Dette førte til at man ikke hadde behov for så store driftsbygninger. Det var vanlig å ha sauer beitende på øyene, da var de naturlig inngjerdet og lette å samle for klipping og slakt. Denne driftsmåten har trolig vært vanlig i flere tusen år her.

I dag er det store forandringer i driften. Lyngbrenning er ikke så vanlig lenger, selv om Valsøya blir skjøttet regelmessig med denne gamle metoden. Mange små bruk er gått ut av drift, og selv om innmarksarealene gjerne blir holdt i hevd, er utmarka (lyngheia) i gjengroing. Husdyra står i dag helst inne om vinteren, slik at lyngheiene ikke lenger blir vinterbeitet. I stedet har nye arealer blitt dyrket opp for å høste tilstrekkelig vinterfôr. Fisket er ikke lenger en del av næringsgrunnlaget, slik at de tidligere fiskerbøndene i dag er rene bønder. De største bruka har blitt tilpasset moderne driftsformer, men lyngheiene er fremdeles mye brukt som sommerbeite, noe som dessverre ikke har vært nok for å hindre en tiltagende gjengroing. Området har opplevd vekst i innbyggertallet til tross for en viss tilbakegang i jordbruket, med byggefelt på blant annet Vasøya.

Figur 16. Kart over Vallsund-området. Det undersøkte området er avgrenset med sort linje. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/tillatelsensnr. MAD 12002-R127454/Geovekst GV-L 0900.

I dag er det fem bruk som er i aktiv drift i området. Det er Valsøya, Vallersund, Borgfjord, Strømsvika og Drilen. Det meste av arealet på de nedlagte enhetene er bortleid og fortsatt i drift, som på Åsheim og Øvre Drilen.

Biologisk mangfold

Vallersundområdet har lang strandlinje, og mye av vegetasjonen er derfor knyttet til havstrand. De indre partier av området er enten dyrkamark, skog eller lynghei. Flere steder forekommer kalkrike strandberg.

På Valsøya er det sparsomt med trevegetasjon. Årsaken til dette er det barske klimaet med mye vind, særlig på nordøstsiden av øya. På lesiden ligger forholdene bedre til rette, men her er de egnede arealene stort sett oppdyrket eller beitet. I dag finnes trær i mindre klynger rundt dyrkamarka og på særlig lune steder, særlig ved bebyggelsen. På nordvestsiden av øya, i Tinnvika, finnes en lokalitet for tindved på noen kalkrike strandberg, figur 17. Tindved er en regional ansvarsart med hovedtyngde i Midt-Norge. På de litt mer beskytta strandberga lenger inn i bukta finnes vårmure. Området har A-verdi i biologisk mangfoldregistreringa, og beites av sau og storfe.

Figur 17. Tindved er en pionerart som trives under de røffe forholdene på Valsøya. I Tinnvika (bildet) og noen andre steder på øya forekommer tindved som tette kratt. Landskapet beites av sau og storfe, og holdes dermed åpent. På de litt mer lune strandberga vokser vårmure.

De sørlige deler av Valsøya (Storøya) er et artsrikt havstrandområde med strandenger og brakkvannsdammer, som ligger nordvest for Trollholmen. De sjeldne artene markfrytle og busttjønnaks forekommer her, og området har fått B-verdi i bmf-kartlegginga (Prestø & Lyngstad 2002). Ved Kobberskjerhaugan er det et område med landhevingsstrandeng, tangvoller og strandberg. Området har fått A-verdi i bmf-kartlegginga, og har forekomst av

vårmure (regional ansvarsart) og andre kalkkrevende arter. Vårmure forekommer også i de kalkrike strandberga på vestsiden av Vallersundbrua.

På Brandhaugen, omtrent midt på Valsøya, er det en naturbeitemark som blir beitet av storfe, figur 18. Beitemarka har lang kontinuitet i driftsform, og er gitt B-verdi i bmf-kartlegginga. Vegetasjonen her blir fortsatt brent, slik den har vært i svært lang tid.

Figur 18. På Brandhaugen blir vegetasjonen fortsatt brent og beitet av storfe, noe som gjør at beitet holdes grasrikt. Fra Brandhaugen er det flott utsikt over det åpne kulturlandskapet, her sett mot nord, hvor gårdstunet synes midt i bildet.

På Vallersundhalvøya er det flere forekomster av den hensynskrevende arten norsk timian. Områdene som er registrert i bmf-kartlegginga, er Kortneset, Bryggghaugen, Hyllneset og et nes på Vasøya. Alle disse har A-verdi i bmf-kartlegginga. Bryggghaugen er et kalkberg like sør for Vallersund gård. Artssammensetningen her er uvanlig, særlig kombinasjonen kantkonvall og norsk timian. I tillegg finnes her liljekonvall og labbmose.

I et område langs vegen nord for Drilen, er et smalt, men nokså velutvikla, kantkratt av tindved. Også langs sjøen i Sandnesvågen er det et kantkratt av tindved.

Mange av de tidligere lynchheiene på Vallersundhalvøya er i dag grodd igjen med løvskog (bjørk) og furu. Mye er også dyrkamark. På de mer vindeksponerte stedene har heivegetasjonen holdt seg lengst, og man kan fortsatt finne spor etter lynchhei.

Tranøya er et gammelt kulturlandskap med tidligere dyrkamark og lynchhei. Det finnes knapt trær på øya, og vegetasjonen er i dag preget av beiting. Berggrunnen er kalkrik, og her finnes trolig interessant, kalkkrevende vegetasjon, tilsvarende den på nordvestsida av Valsøya. Innmarka har flere steder mye sølvbunke, og kan delvis karkateriseres som sølvbunkeeng. Situasjonen har imidlertid blitt bedret ved bruk av beitepusser.

Det tradisjonelle kulturlandskapet er aller best bevart på Tranøya, som i dag utgjør et komplett kystgårdsmiljø (i likhet med Flatøya i Rømmesvika). Valsøya står også i en særstilling, med

forekomster av mange forskjellige og interessante vegetasjonstyper og arter. Her holdes dessuten den gamle driftsmåten med lyngsviing og beiting i hevd.

På Valsøya er det gitt tilskudd til restaurering av gjengroende beitemark/lynghei. Området ligger inntil dyrkamark i nærheten av Valsøybrua. Her er oppslag av blant annet bjørk, som har dannet et tett kratt, og noe furu og sitkagran. Også på Tranøya er det gitt tilskudd til restaurering av gammel kulturmark.

Kulturminner/kulturmiljøer

Vallersundområdet er ikke like rikt på arkeologiske kulturminner som områdene rundt Valseidet og Rømmesvika/Jøssundstraumen. De gravminnene som finnes her, er enkeltliggende røyser og hauger. Seks røyser er markert på økonomisk kartverk, hvorav bare ei ligger på Vallersundhalvøya, nærmere bestemt ca. 400 m øst for Vallersund gård. En gravrøys ligger på Trollholmen, to stykker 2-300 m øst for tunet på Valsøya gård og to sør for tunet. I tillegg er det to gravhauger mellom det samme tunet og sjøen. Alle gravrøysene i området dateres til eldre jernalder (500 f.Kr til 550 e.Kr.), mens gravhaugene dateres til yngre jernalder (år 550-1050).

Det finnes en del steingarder i området, mange av dem finnes igjen på økonomisk kartverk. På Valsøya er det en steingard som går sørover fra Bekkavika og avgrenser innmarka fra utmarka i øst. En steingard avgrenser også Storøya fra selve Valsøya, på den smale landtunga som forbinder dem. På Vasøya er det også rester av steingard, som tidligere skilte innmark og utmark. Her er det imidlertid boligfelt i dag. På Vallersundhalvøya er det flere steingarder, blant annet en mellom innmark og utmark på Borgfjordneset. Det mest omfattende systemet av steingarder finnes imidlertid på Tranøya, hvor det er vel 600 m med steingard. Man kan her tydelig se at steingardene skiller dyrkajorda fra beitemarka.

På Tranøya finnes som nevnt et komplett kystgårdsmiljø, med et tradisjonelt tun, som vel må sies å være representativt for de tradisjonelle gårdene her på kysten, figur 19. Bygningene ligger i le for den dominerende vindretningen, og er små. Boligen er kanskje bare halvparten så stor som det som var vanlig litt lenger inn i kommunen. De tre uthusa er også små, og de er alle lavere enn boligen. Fjøsbygningen er likevel større, på grunn av sin lengde. Tunet ligger nær sjøkanten, og naustet er her blitt som en del av tunet. Ellers er tunstrukturen ikke så fast og ordnet på kystgårdene som på innlandsgårdene. Også på den tidligere husmannsplassen Storøya er et tradisjonelt gårdsmiljø, men her mangler i dag uthusa, bortsett fra naustet.

På Valsøya gård er et modernisert tun, plassert i åpen firkant. Alle bygningene her er mye større enn på småbruka Storøya og Tranøya, og låna er svært stor til å være på en kystgård. Sommerfjøset og smia er det i dag bare rester av. Det var to bruk på Valsøya, Valsøya gård og Åsheim. Førstnevnte har vært den største, og har hatt to husmannsplasser på Storøya og en på Plassen, dessuten en strandsitter på Valsøyneset (i dag finnes bare en ruin). Det var tidligere produsert lin og hamp på Valsøya, og det finnes fortsatt rester etter dammer til bruk i denne produksjonen. På Valan ble det tidligere tørket fisk i forbindelse med Lofotfisket, og man kan fortsatt se stein ligge på berget som spor etter dette. Her er også rester etter et hus som ble brukt i forbindelse med tørrfiskproduksjonen. På Storøyvalen er det rester etter et dunvær. Her ble det satt opp steinkasser som ærfuglen kunne hekke i. Både dun og egg har vært sanket fra området. Tydelige spor etter torvuttak finnes flere steder på Øya i form av torvdammer, og i tilknytning til disse veger som ble brukt for å kjøre torv. Øst for tunet er det funnet håndteiner m.m. i pløyedebde, noe som viser at bosetningen her er gammel. Etter andre verdenskrig

finnes det spor av en tysk vaktstue på Brandhaugen. Over Vallersundet gikk det tidligere en taubane, og festene etter denne vises tydelig.

Figur 19. Bygningene på Tranøya er i forholdsvis god stand og utgjør et spennende kulturmiljø. Gården er typisk for de små kombinasjonsbruka som før var så vanlige på kysten. På Tranøya er både innmark og utmark bevart og tydelig skilt med steingard. Innmarka er blitt noe tuete, mens lyngheia fortsatt er åpen.

Torra er en samling holmer som ligger like sørvest for Valsøya. På den sørligste av holmene ligger seglingsmerket Torramuren, som trolig ble oppført rundt 1880. Dette er det eneste seglingsmerket langs kysten som er hvitt med et rødt felt midt på. Forklaringen på den unike fargekombinasjonen skal være at det ligger midt på kysten. Det finnes to teorier på hva ”midt på kysten” innebærer. Den første, som er den vanligste, sier at det er midt på strandlinja mellom Svinesund og Grense Jakobselv (når man regner med alle fjorder og bukter). Den andre sier at seglingsmerket markerer halvvegen mellom Bergen og Lofoten. Det har også stått en strandsitterbolig på holmen rett nord for Torramuren. Spor etter tuftene skal ennå så vidt være synlige. Når det er fjære sjø er det mulig å vade ut til Torra, men ikke ut til holmen hvor Torramuren står.

Vallersund gård er blant de siste gjenværende av de gamle handelsstedene på kysten av Sør-Trøndelag, figur 20. De gylne årene for Vallersund begynte omkring 1820 og varte til inn på 1900-tallet. Gradvis ble gården utbygd til et stort handelssted. I tillegg til den bevarte bebyggelsen med våningshus, krambu, sjøbu og stabbur, fantes tidligere også bakeri, fisketørkeri, naust, pakk- og ishus, ekspedisjonslokaler og skipsverft. Gårdsanlegget er fredet. Gården er i dag drevet etter biodynamiske (økologiske) prinsipper av Landsbystiftelsen, og har seks husfelleskap hvor voksne mennesker med forskjellige omsorgsbehov og medarbeiderne med sine familier bor sammen.

Borgfjordneset har vært bebodd sammenhengende siden midten av 1700-tallet. Gammelstua her stammer fra denne tida, og er det eldste gamle bolighuset i undersøkelsesområdet. Den er dessuten del av et komplett kystgårdsmiljø. Gammelstua var bolig fram til 1860-åra, senere

størhus og lager for brensel. Den verneverdige bygningen var ferdig restaurert i 2001, og brukes i dag til turisme og stilles til disposisjon for sluttete lag. Også i Strømsvika blir flere bygninger restaurert.

Figur 20. Vallersund gård er et gammelt handelssted og har fortsatt noen av de gamle bygningene bevart. Gården utgjør i dag et særegent kulturmiljø i området.

På Vallersundhalvøya finnes mange spor etter gamle veger gjennom det tidligere lymgheilandskapet, men mange av disse er i dag overgrodd. Grendelaget har imidlertid planer om å restaurere en rekke av disse vegene, og har allerede kommet et stykke på veg.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Vallersundområdet er et representativt kystkulturlandskap, hvor mange minner fra tidligere tider er bevart. Landskapet oppleves derfor som svært gammelt. Her finner vi fortsatt mye av det åpne lymgheilandskapet, som har dominert kysten vår i rundt fire tusen år, og med driftsformer som har overlevd helt opp til våre dager. Allerede da gravrøysene og –haugene fra jernalderen ble anlagt, var lymgheiene gamle. Fra nyere tid finner vi fiskerbondens gårder, som, i sær på Tranøya, viser hele hans liv og virke. Her kan vi se hans gamle innmark, utmark, steingarder og tun. Utenfor ligger fjorden og havet, hvor han fisket. Dette gir landskapet en helt spesiell, historisk dybde. Vallersund gård viser et gammelt handelssted, og sammen med resten av den eldre bebyggelsen i området, underordnes den landskapet. Bygningenes plassering faller nærmest naturlig, der de kryper sammen i viker og andre lune steder. Selv den nyere bebyggelsen ligger som om den alltid har vært her, figur 21.

Det er noe vilt og vakkert over dette landskapet, hvor sjøen kan veksle mellom blikkstilte en varm sommerdag, til å bli en kokende gryte når værgudene har en dårlig dag. Nærheten til elementene og det åpne landskapet, særlig på Valsøya, gjør naturopplevelsen sterk. Landskapet er kupert, med hauger og svaberg, vekslende med myrhull og grassletter. Dette

gjør at det dannes mange små rom i landskapet, samtidig som utsikten fra haugene er vid. Den buktende strandlinja, med vikar, strandeng og svaberg, markerer grensa mellom det våte og det tørre element, og er med sin variasjon og mangfold en viktig del av landskapsopplevelsen. Beitende dyr er med på å gi liv til landskapet, sammen med de kvit- og rødmalte bygningene.

Figur 21. Det lille tettstedet Vasøy ligger idyllisk til ved sjøen og glir godt inn i landskapet. Et flott kulturlandskap med gode turmuligheter ligger innen kort avstand.

Valsøya er godt synlig fra skipsleia, og blant annet hurtigruta passerer like utenfor. Det er liten tvil om at de åpne lyngheiene er med på å gi den fantastiske landskapsopplevelsen som gjør hurtigruta så populær blant turister fra inn- og utland. Fra land er området ikke så godt synlig, men tar man først den korte avstikkeren til Vallersund, er området lett tilgjengelig. For lokalbefolkningen på gårdene og byggefeltene på Meireristranda, Vasøya, Borgfjord og Sandnes, er Vallersundhalvøya og Valsøya nærområde for friluftsliv. Området er dag også mye brukt til turgåing, og grendalaget "Vallersundhalvøyas nabolag" har begynt å restaurere noen av de gamle stiene/vegene i området. Dette gjøres i samarbeid med Sandnes skole (160 elever), som da får bedret muligheten til å bruke det attraktive nærområdet aktivt i undervisningen. Både lokalbefolkning og tilreisende får dessuten mulighet til å gå tur i et spennende kulturlandskap. Grendalaget ønsker også å ta vare på de gamle steingardene, lyngheiene og strandengene som er så typiske for området og som er viktige element i landskapet her.

Turvegene på Vallersundhalvøya har forbindelse til Valsøya over Valsøybrua. På Valsøya er det allerede gitt tilskudd til opparbeiding av parkeringsplass, oppsetting av gjerdeklyv og infotavle for å lette tilgjengeligheten for turgåere og for å fremme opplevelseskvalitetene. Tiltaka er dessuten med på å dempe konsekvensene av en økende ferdsel. På grunn av at tilkomsten til sjø og fjære i Bjugn er sterkt redusert på grunn av reguleringer til fritidsbebyggelse, er det svært viktig å ta vare på de resterende områdene, som nå opplever et økende press.

Inngrep og trusler

Vallersundområdet har et beskjedent omfang av moderne inngrep, sett i sammenheng med mange andre steder. Tranøya er så å si uten moderne inngrep, og på Valsøya består inngrepa stort sett av oppdyrking av myr og gammel innmark og noen nye bygninger i tunet. I tillegg er det kommet bro over Vallersundet, og det er grusveg som muliggjør tilkomst med bil. Alt i alt er det få og mindre betydningsfulle inngrep som er gjort her. På Vallersundhalvøya er forandringene større, det er blant annet kommet til boligfelt, både på Meieristranda og Vasøya, og det er bygd skole tvers overfor Sandnes. I tillegg kommer noen hytter. I likhet med på Valsøya, er den gamle innmarka stort sett oppdyrket, det samme gjelder en del myr og andre fuktige arealer.

Den største trusselen mot kystlyngheiene er at den tradisjonelle driften med beiting og lyngbrenning tar slutt. Den påfølgende gjengroingen vil forandre landskapet totalt, fra et åpent heilandskap til et tett skoglandskap, figur 22. På Vallersundhalvøya er gjengroingen kommet lenger enn på Valsøya, og man kan her se alle faser i gjengroingen, fra den tidlige fasen med degenerert lyng og mye einer, via en fase med unge treskudd som delvis danner et tett kratt, til en seinere fase med tett skog av vekselvis furu og bjørk. I de gjengroddene områdene på Vallersundhalvøya merker man tydelig at landskapet er fattigere på opplevelser og inntrykk enn i de åpne lyngheiområdene. Rundt dyrkamarka er mye grodd igjen, slik at skogen her nærmest står som en ugjennomtrengelig vegg som rammer inn enga.

Figur 22. På Vallersundhalvøya har gjengroinga kommet lengst. Bildet viser (fremst) gammel kulturmark som er i gjengroing og nå dominert av sølvbunke og ugress. Lyngheia (i bakgrunnen) er grodd igjen med blant annet einer, furu, rogn og bjørk.

Forfallet av tradisjonelle bygninger, som på Tranøya og Storøya, vil være uheldig med hensyn til å vise den historiske bruken av landskapet. Nye bygninger i gårdstun og byggefelt kan være en trussel mot helheten i området, hvis de bryter for mye med den lokale tradisjonen, der

bygningene underordner seg landskapsformene. Nedlegging av gårdsbruk vil gjøre det svært vanskelig å få tatt vare på både lynghei og andre jordbruksarealer, samt den tradisjonelle gårdsbebyggelsen.

Hyttebygging i området vil vanskeliggjøre allmennhetens ferdsel og kan være en trussel mot biologiske verdier i lyngheia og på strandberga, så vel som de landskapsestetiske verdiene. Utbygging med hytter vil også gjøre tradisjonell drift med lyngbrenning svært vanskelig å gjennomføre. Det åpne landskapet er sårbart for inngrep, da de ofte vil være lett synlige.

Vurdering av området

Vallersund-området er et verdifullt kystkulturlandskap med mye lynghei og strandeng, dessuten kalkrike strandberg (med norsk timian) og tindvedkratt. Mange av disse vegetasjonstypene begynner i dag å bli sjeldne. Området er delvis artsrikt, og verdifullt for biologisk mangfold. Arkeologiske kulturminner, steingarder og godt bevarte bygningsmiljøer er viktige kulturverdier i området. Landskapet byr på en veksling mellom sjø, strender, heier, berg, lune viker og skog. Sammen gir dette et svært variert og attraktivt landskap. Det er mange turmuligheter i området, som blir flittig brukt. Landskapskvalitetene har derfor stor betydning både for dem som bor her og for tilreisende.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskapet i ytre deler av Bjugn representerer store verdier som man bør strekke seg langt for å få tatt vare på. Lyngheiene og kystgårdsmiljøene representerer et særegent kulturlandskap som Norge har et stort ansvar for å ta vare på for framtida. Sentrale utfordringer her er å bevare representative deler av bygningsmassen, holde landskapet åpent og hindre utbygginger som forringer landskapet i vesentlig grad.

Representative og verdifulle bygningsmiljøer finnes som nevnt på Tranøya, Vallersund Gård og delvis på Borgfjordnes og Valsøya. Disse bør skjøttes med tanke på å bevare helheten i bygningsmiljøa og i kulturlandskapet. Dette er viktig å tenke på både ved utbedring av eldre bygninger og når nye bygninger kommer til, noe som er omtalt nærmere i vedlegg II. Ingen av bygningene bør fjernes fra disse områdene, ettersom bygningsmiljøa her har stor verdi, også for identitet og trivsel for dem som bor i området. De andre gårdene i området har også verdifulle elementer som bør tas vare på, som naust, stabbur og lignende. Å ta i bruk en gammel bygning i turistøyemed, som på Borgfjordnes, kan være en god løsning som sikrer ivaretagelse av den, og bør være aktuelt også for andre i området.

Hyttebygging bør ikke tillates i Vallersund-området, da det er sårbart for denne typen inngrep og mange bruker området i tursammenheng. Det åpne lyngheilandskapet er spesielt sårbart for utbygging.

Å hindre gjengroingen av lyngheia er bare mulig gjennom fortsatt jordbruksdrift i området, med dyr på beite. Av vedlegg I går det fram at lyngheia, der den ikke forynges av naturlig vindslitasje, er avhengig av lyngbrenning for at lyngen skal forynges og for å hindre at blant annet einer tar over. Det er derfor ønskelig at denne skjøtselen fortsetter der forholdene ligger til rette for det, først og fremst på Valsøya og Tranøya, samt Kvaløya. Sistnevnte blir brukt som beite for værer. Lyngbrenningen og skjøtselen av lyngheia bør foregå som beskrevet i vedlegg I. Innmarka på Tranøya bør skjøttes med beiting, men krever et relativt hardt

beitetrykk fra tidlig vår for å holdes i hevd. Skjøtsel av beitemark er også omtalt nærmere i vedlegg I. Fra og med 2005 innføres dessuten tilskudd til helårsbeiting i kystlynghei med sau.

På Vallersundhalvøya kan lyngbrenning være risikabelt med tanke på bygninger, og røyken fra lyngbrannen vil lett bli plagsom for dem som bor der. I tillegg er det såpass mye skog her at lyngbrannen fort kan spre seg. Derfor anbefales det at området skjøttes med rydding av lauvoppslag og annet kratt. En del generelle anbefalinger angående rydding, er gitt i vedlegg I. Da en del av skogen er storvokst, er det neppe ønskelig å fjerne alt. Det anbefales derfor at skjøtselen først og fremst begrenses til de arealene som er i de tidlige gjengroingsfasene, eventuelt med en utvidelse i de nærliggende områdene. Videre bør området skjøttes med beitedyr, og einer og lauvoppslag må fjernes med jevne mellomrom, etter behov.

Det er særlig interessant å holde det åpent rundt utsiktspunkter. For landskapsopplevelsen er det en fordel om stiene som settes i stand går i vekslende terreng, både skog og åpen lynghei. Underskogen bør likevel ryddes, slik at det er lett å komme seg fram og beitekvaliteten øker.

Det finnes mye strandeng i området, særlig på Valsøya, hvor store arealer dekkes av denne vegetasjonstypen (særlig sørvest på øya). Strandenga skjøttes best gjennom fortsatt beiting, noe som vil hindre gjengroing og opprettholder den beiteskapte vegetasjonsmosaikken, som kan være avgjørende for eksistensen til enkelte arter. Beiting er også viktig fordi det hindrer oppbygging av strø i jordoverflaten. Storfebeite kan gi slitasjeproblemer på strandeng med mange dreneringskanaler og pøler, mens sau påvirker markoverflaten mindre. Dette bør tas hensyn til ved planlegginga av beitinga, og den tradisjonelle driften i området gir en god pekepinn på riktig beitetrykk. Sambeiting var vanlig før, og gir også et godt skjøtelsesresultat.

Tidligere ugjødslede arealer bør ikke gjødsles, noe som også vil være unødvendig, da strandeng er svært næringsrik. Beitedyra bør slippes så tidlig at vegetasjonen fortsatt er kortvokst og smakelig, og sesongen bør vare så lenge som mulig ut på høsten. Man må imidlertid vise hensyn til hekkende fugl. Det er også viktig å påse at bestandene av tindved ikke påvirkes negativt av beitinga eller at de berøres av brenning i lyngheia. De registrerte strandengarealene på Valsøya klassifiseres som gammel kulturmark, og kan dermed utløse *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark*.

De arkeologiske kulturminnene (gravrøyser og –hauger) er viktige elementer i kulturlandskapet, og vegetasjonene rundt disse bør skjøttes slik at de ikke blir overgrodd, gjerne med beitedyr. Fra 2005 gis årlig tilskudd for skjøtsel av arkeologiske kulturminner på innmark.

Steingardene er en viktig del av kulturlandskapet her, både som kulturminner og for landskapsopplevelsen. Det er derfor svært positivt om de kan holdes i stand. De eldste steingardene vi kjenner til er fra eldre jernalder (500 f.Kr.-550 e.Kr.), selv om de fleste steingardene vi finner i dag nok er betydelig yngre (Riksantikvaren 2004). Steingardene er derfor et tradisjonsrikt element i kulturlandskapet. Restaurering av steingard kan være et omfattende arbeid, og det gjelder derfor å komme fram til tiltak som lar seg gjennomføre økonomisk og arbeidsmessig. Tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen kan bidra til å gjøre en slik restaurering mulig. Istandsetting for bruk gir dessuten størst sikkerhet for at gjerdet vil bli vedlikeholdt i framtida.

En steingard i forfall gir ofte inntrykk av å være i verre stand en det virkelig er, blant annet på grunn av en tett kantvegetasjon. Første steg i en restaurering er derfor å rydde vegetasjonen

langs gjerdet, slik at man kan få oversikt over murens tilstand. Kraftig vegetasjon langs gjerdet kan ha skadet muren og må fjernes ved at røtter graves opp og muren bygges på nytt fra grunnen av (Riksantikvaren 2004). Generelt er det imidlertid viktig at man ikke gjør for store inngrep i mur og terreng. Det opprinnelige grunnskiftet i muren har stått i mange år og har vist at det motstår og har tilpasset seg bevegelser i terrenget. For å unngå vann i grunnen, som kan forårsake telehiv, er det viktig med god grøfting og drenering. Frankjøring av suppleringsstein bør gjøres når det er tele i grunnen, slik at man skåner terreng og jordsmonn.

Gjerdet ble gjerne bygget i flere etapper over flere år. Fram til det stod ferdig fant man provisoriske løsninger. Dette er et perspektiv man bør legge over arbeidet også i dag. Steingardene bør gås over en gang i året, helst om våren når telen har gått (Riksantikvaren 2004). En viktig del av vedlikeholdet er dessuten å pleie vegetasjonen og å holde grøfter og annen drenering i god stand. Et grundig informasjonsblad om restaurering av steingarder finnes på Riksantikvarens hjemmeside: www.ra.no.

Gjennom SMIL-ordninga i kommunen kan det søkes tilskudd til rydding av gjengrodde slåtte- eller beiteområder, til restaurering av bygninger og kulturminner og for tiltak som øker tilgjengeligheten i kulturlandskapet. Sistnevnte omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i vedlegg II til rapporten.

5 Valseidet og nordsida av Koet

Befart: Medio mai 2004

Hoh.: 0-150 m

Beskrivelse av området

Undersøkellesområdet omfatter Valseidet og nordsida av den lange, smale fjorden Koet, figur 23. Valseidet er en ca. 180 m brei terskel som skiller Koet fra Valsfjorden i vest. Koet har utløp i nordøst, gjennom den trange Jøssundstraumen til Rømmesvika. Området består for det meste av utmark, men her er også en del oppdyrkede arealer, som hører til gårdene nord for området. Dette er likvel først og fremst et heiområde, og her finnes både lynghei-, strandeng- og strandbergvegetasjon. I undersøkellesområdet er det dessuten en rikholdig forekomst av gravrøyser i forskjellige størrelser. Dette har sammenheng med områdets betydning som ferdselsåre i jernalderen.

Området er svært kupert med mange knauser og nakne svaberg. Høgda på terrenget stiger fra vest mot øst, og området avgrenses der av fjellpartiet Tussan og Jofjellet, som strekker seg til vel 200 meters høgde. Terskelen Valseidet er på det laveste vel 10 m høg. Nordsida av Koet er i dag mye brukt til friluftsliv.

Berggrunnen består for det meste av biotittskifer, men delvis finnes her også granittisk gneis og migmatitt. De lavereliggende og flate partier ved Herstadvika og Leirvika består av marine strandavsetninger, og en randmorene strekker seg over Valseidet mellom Koet og Valsfjorden.

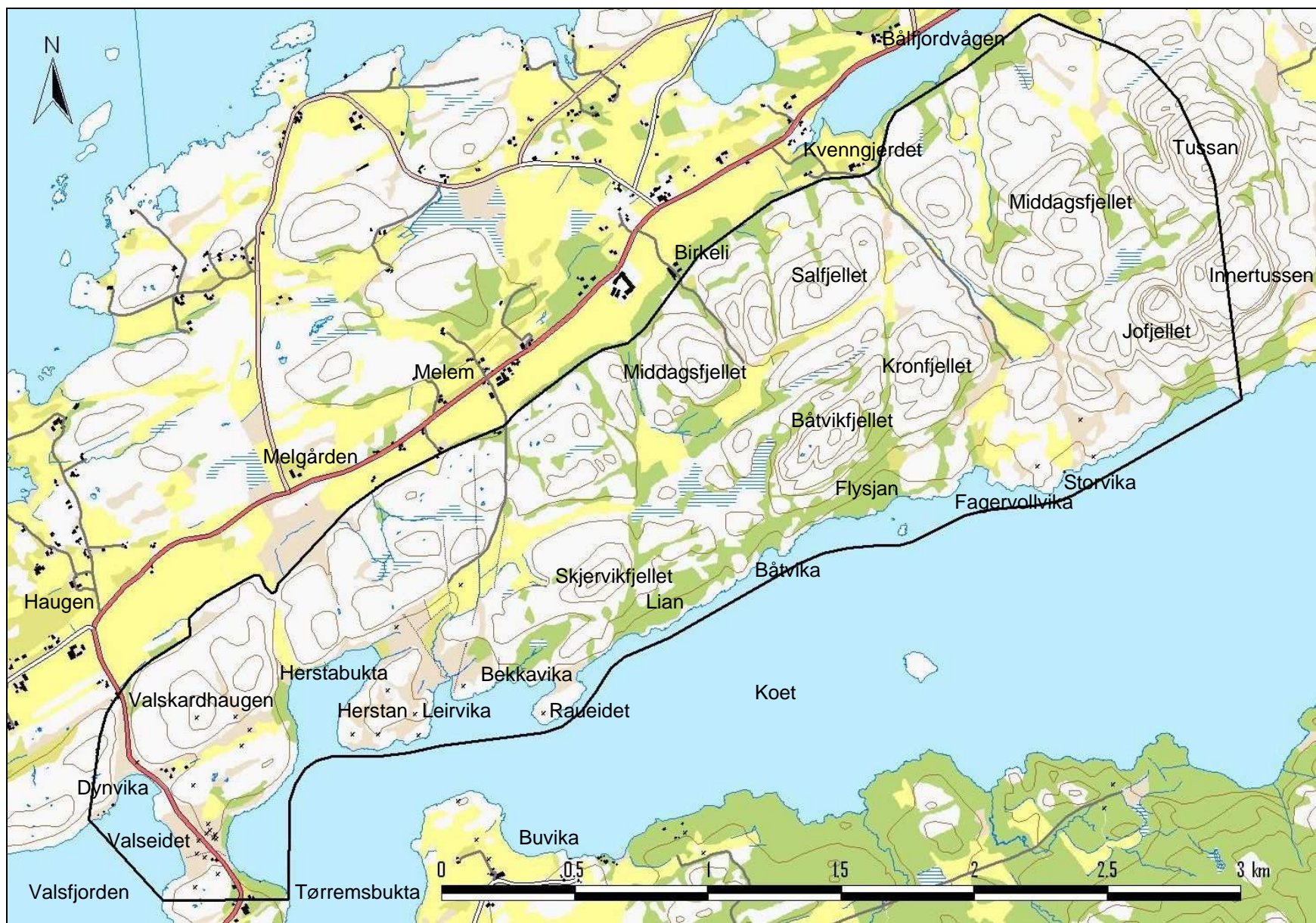
Nåværende og tidligere drift

Tradisjonelt har den viktigste næringsvegen i området vært kombinasjonsbruk med jordbruk og fiske. Mye av landskapet var her helt skogløst og dominert av lynghei, beitet av utegangarsau (villsau) og kyr. Sauene gikk da ute hele året, og kyrne stod inne en mye kortere periode av året enn lenger inne i landet. Denne driftsmåten har trolig vært vanlig i flere tusen år her. Undersøkellesområdet har trolig først og fremst vært viktig som beite, ettersom arealene tilhører gårder litt lenger nord. Det er ingen gårdsbruk som har tun innenfor områdets avgrensning. På Herstan og noen andre steder har det også vært dyrket og høstet fôr, men det er vanskelig å si hvor lenge denne høstingen har pågått. I nyere tid er det dyrket opp større arealer her, blant annet en del myr. I jordbrukssammenheng er det denne bruken av området som er viktigst i dag. Beiting foregår i mindre utstrekning enn før, og har et mer tilfeldig preg. Lyngheiene blir heller ikke slått eller brent, og dette har ført til at de best beskyttede arealene har grodd igjen. I dag er også de mest eksponerte arealene i en begynnende gjengroing.

Biologisk mangfold

Undersøkellesområdet utgjør et stort område med både natur- og kulturmark. Over store deler av området finnes rester av flere typer kystlynghei, dessuten innslag av kalkrike berg, havstrand, edellauvskog, strandeng og naturbeitemark.

Valseidet, sammen med Dynvika, Valskardhaugen og Malihaugen, er et viktig område for biologisk mangfold. Området mellom Dynvika og Herstabukta består for det meste av

Figur 23. Kart over Valseidet og nordsida av Koet. Det undersøkte området er avgrenset med sort linje. Gravrøyser og andre arkeologiske kulturminner er avmerket med x på kartet. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/tillatelsesnr. MAD 12002-R127454/Geovekst GV-L 0900.

kystlynghei. Det meste er fattig hei, men mindre partier med kalkhei er av særlig botanisk interesse. Noen interessante arter her er marinøkkel, hårstarr, markfrytle og hyllemose. Området har fått B-verdi i bmf-kartlegginga (Prestø & Lyngstad 2002). Deler av dette området er svært gjengrodd, med tett krattskog med bjørk, vier og bringebær. Dette gjelder hele skråningen ned mot Koet, mellom Valseidet og Herstaskardet, en sone som går opp til ca 25 moh. Et område på Valseidet er dessuten oppdyrket og omkranset av tett bjørkeskog. Litt lenger oppe i haugen, mot nord, er også furu en viktig gjengroingsart, men lyngheia har her fortsatt et åpent preg.

Selve Valseidet var tidligere helt treløst på grunn av beiting. Senere har her imidlertid grodd igjen, men i dag er en del av skogen igjen fjernet i to områder, et vest for vegen, og et mindre område rundt gravrøysene like øst for vegen. Det er satt opp gjerde og beitet med sau i området. Det ryddede området vest for vegen har i dag et betydelig innhold av næringselskende arter og gjengroingsarter, sannsynligvis på grunn av en gjødslingseffekt etter ryddingen. Med et passende beitetrykk kan en vente at vegetasjonen etter hvert vil få inn mange typiske beitemarksarter.

I Dynvika er tre områder registrert i bmf-kartlegginga, alle med A-verdi. Dette er sandstranda og kalkberga og skjellsanden inne i bukta. Området er svært artsrikt, med en rekke kalkkrevende arter. Her er en stor bestand av norsk timian, dessuten finnes arter som vårmure, enghavre, hårstarr, knegras, granmose og labbmose. På sandstranda finnes arter som strandmelde, strandarve og sandslirekne. Det er også gjort funn av de rødlista soppartene hvit køllesopp og spissvokssopp (begge hensynskrevende) nordvest for Dynvika.

I den sørvendte skråningen nord for Herstabukta er det en gammel ospeskog. Her forekommer skorpefiltlav (hensynskrevende i rødlista), vanlig blåfiltlav, glattvrenge, kystvrenge og stor ospeildkjuke på osp, og sølvnever på berg. Området er lite og sårbart, og gitt A-verdi i bmf-kartlegginga.

Øst i Herstabukta er det en naturbeitemark, delvis på strandeng. På området, som har C-verdi i bmf-kartlegginga, er det interessante overganger mellom beita strandeng og engtyper som er mindre påvirket av saltvann. Beitedyra går fritt på halvøya Herstan, og her er en veksling mellom et område med tidligere dyrkamark, lynghei og naturbeitemark med noe knauser og tørrbakker, samt strandberg. Her finnes arter som gulaks, raudsvingel, smyle, smalkjempe, kvitveis, jonsokkoll, skogfiol, kattefot, markjordbær, karve, vårmure, fjellmarikåpe, rosenrot, hårsvever, storblåfjær og en liten forekomst av norsk timian. Området er noe gjengroende med einer og bjørk. Naturbeitemarka har fått A-verdi i bmf-kartlegginga.

Det lavereliggende og flate partiene som går innover fra Herstavika og Leirvika, er for en stor del fulldyrket eng. Under lia like nord for dyrkamarka øst i Herstavika forekommer likevel arkeologiske kulturminner i tilknytning til gamle, gjengroende kulturmarker. Åpne områder forekommer nå som lommer i bjørkeskogen, figur 24.

I lia mellom Koet og Skjervikfjellet er det en rik edelløvskog dominert av bjørk og hassel. Skogen har sterke innslag av osp, selje, rogn og alm. Her finnes noen interessante arter, som fagerperikum og breiflangre, dessuten en rekke arter av lav og sopp. Området er viktig for flere viltarter, og har fått A-verdi i bmf-kartlegginga. Også i lia mellom Koet og Båtvikfjellet finnes en rik edelløvskog. Denne er også gitt A-verdi, men området er mindre enn det førstnevnte, og vegetasjonen gjennomgående noe fattigere. Området er blant annet lokalitet for den svært sjeldne soppen *Tubulicium vermiferum*.

Strandeng forekommer flere steder langs sjøen, som i Leirvika, Bekkavika, på Raueidet og i Båtvika, figur 25. Knausvegetasjon og lynghei finnes mot sjøen og i de mer eksponerte områdene, hvor skogen ikke har fått fotfeste.

Figur 24. Gjengroende kulturmarker forekommer flere steder på nordsida av Koet. Gjengroinga gjør at arkeologiske kulturminner gror ned og at landskapet blir mindre åpent og vanskeligere å ta seg fram i.

Figur 25. I Leirvika er en del areal med strandeng, særlig øst i vika (lengst unna i bildet). Slike arealer vil gro igjen uten beiting. Skogen midt i bildet er en rik edelløvskog dominert av bjørk og hassel.

Kulturminner/kulturmiljøer

Valseidet og områdene rundt Koet og Valsfjorden er særdeles rike på kulturminner. I et område i en omkrets av noen få kilometer fra Valseidet, er det registrert mer enn 130 gravrøysler, de fleste fra eldre jernalder (500 f.Kr. til 550 e.Kr.), se kartet i figur 23.

Gravrøysene utgjør den ytre markeringen av en eller flere graver. Innenfor undersøkelsesområdet konsentreres gravrøysene i hovedsak til Valseidet og Herstan. Bare på det smale eidet mellom Valsfjorden og Koet er det registrert 18 arkeologiske kulturminner, og området er beskrevet som et av de mest monumentale områder med minner fra oldtida i Sør-Trøndelag, figur 26. På Oksvoll finnes en runeinnskrift i fast fjell fra 4-500-tallet. Den ligger bare noen få hundre meter fra Valseidet, men på motsatt side av en bergrygg.

Figur 26. Valseidet er et av de mest monumentale områdene med oldtidsminner i Sør-Trøndelag, med 18 forskjellige arkeologiske kulturminner registrert. Bildet viser en ring av oppreiste steiner (fremst) og ei svært stor gravrøys (bak).

Valseidet har trolig vært gravplass for en storgård i nærheten en gang i eldre jernalder, antagelig mellom Kristi fødsel og år 600 e.Kr. Området rundt Valseidet utmerker seg, sammen med området rundt Lysøysund, med sine store og monumentale graver. Gjenstandene som er funnet i disse gravrøysene, representerer de rikeste funn i området fra eldre jernalder. Det er forholdsvis få graver av denne typen i Bjugn, og sannsynligvis er de laget for spesielt framstående og mektige personer i jernaldersamfunnet (Herje 1986).

Et *eid* (norrønt *eið*) er en landstripe med vann på begge sider som binder sammen to landområder. Slike eid kunne brukes til å dra båtene over for å nå sjøen på andre siden, og fungerte da som *dragseid*. Valseidet har vært tolket som et viktig dragseid i eldre jernalder, for at man skulle unngå det åpne havstykket utenfor Valsneset. Lokale høvdingar fikk da anledning til å kontrollere ferdselen og til å skape et senter for handel og varebytte. Det store antallet gravrøysler her har blitt sett i sammenheng med dette. En alternativ tolkning oppfatter området rundt Koet som et hellig sted, først og fremst tilhørende de døde (Sognnes 2000). I så

fall må ferdselen ha gått rundt Valsneset, og Valseidet har bare fungert som dragseid i seinere tid, brukt av folk som bodde langs Koet.

På Valseidet er et område på vel 30 daa fredet etter Kulturminneloven, figur 27. Her ligger det åtte større og noen mindre, runde gravrøyser, samt en ring av reiste steiner som også er et gravminne. Sør-Trøndelag fylkeskommune har underskrevet en skjøtselsavtale om gravplassen med Bjugn kommune, der begge parter forplikter seg til å holde området i hevd framover. Dette er den første skjøtselskontrakt om kulturminner som fylkeskommunen har inngått med en kommune. Kommunen har nylig gjennomført en omfattende ryddeinnsats i området, og det er inngått avtaler med grunneiere og saueiere om beiting i området.

Figur 27. Valseidet ligger som en landtunge som deler to fjordarmer. Bildet viser Valseidet sett fra Dynvika, med det fredete området i forgrunnen. Det er foretatt rydding i området og inngått skjøtselskontrakt mellom kommunen og fylkeskommunen. Arealet skjottes nå med sauebeiting.

Mange av gravrøysene ligger i åpent lende og er svært godt synlige den dag i dag, dette på grunn av at området har vært holdt åpen ved hjelp av brann og beitedyr, trolig helt siden røysene ble lagt og fram til 1900-tallet. I dag står imidlertid mange av gravrøysene i fare for å gro igjen med skog og kratt, en utvikling som er sterkt akselererende.

Nordøst for Herstan finnes en rekke steingarder, se kartet i figur 23. Disse følger dagens gårdsgrenser, og må derfor være av nyere dato. Steingardene er fremdeles i noenlunde stand, men er mange steder nesten skjult av en tett krattvegetasjon, i dyrkamarka av geitrams og annet ugras, i beiteområden rundt av ungsog.

På vestsiden av Valseidet ble det tidligere tørket fisk. Det var fangsten fra Lofotfisket som ble tørket her, siden det var svært god tørk på rullesteinsstranda her.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Området rundt Valseidet og Koet er et kulturhistorisk viktig område. Det er sentralt i historieformidling, med tanke på de svært mange gravrøysene fra jernalderen. Disse

arkeologiske kulturminnene gir et helt særegent inntrykk av våre jernalderforfedres gravskikk, og gjennom dette et lite glimt inn i deres liv og kultur. Landskapet her har en sterk, historisk dybde, og det er ikke vanskelig å forestille seg jernaldermenneskene ro over fjorden, med en dyp ærbødighet for sine fedre som lå gravlagt her.

Lygheiene er svært sentrale for landskapsopplevelsen her, figur 28. Det var i dette åpne landskapet gravrøysene ble lagt, og hvor de har ligget siden rundt Kristi fødsel. De snaue heiene var dessuten en forutsetning for at gravrøysene skulle synes. Beiting og brenning har hindret at disse arkeologiske kulturminnene har blitt overvokst, bortgjemt og ødelagt. Lyngheia er også viktig for opplevelsen av et åpent og oversiktlig landskap som det er lett å ta seg fram i.

Figur 28. Lyngheilandskapet er åpent og oversiktlig og frister til spennende turer. Landskapet er i dag i gjengroing, og det er allerede blitt vanskelig å ta seg fram flere steder. I tillegg gror de arkeologiske kulturminnene ned, og det biologiske mangfoldet trues. Bildet viser Herstabukta og Herstan sett fra Valseidet.

Fjordarmen Koet utgjør et rom i landskapet, der fjorden er gulvet og fjella rundt er veggene. Koet er slik sett det sentrale element i landskapet her, som både binder sammen og skiller fra. Valseidet ligger som en terskel mot et annet landskapsrom, som dannes av Valsfjorden.

Området ligger lett tilgjengelig ved riksvegen som går over Valseidet, og det er tilrettelagt med parkeringsplass, informasjonstavle og –brosjyrer. Området er godt egnet til turgåing, da det er variert og spennende å ferdes gjennom, samtidig som terrenget ikke er for vanskelig. Mange går tur i området, og det finnes mange alternative turveger. Turområdet strekker seg fra parkeringsplassen på Valseidet til Tussan og Sandnes i nordøst. Fra jordbruksområdet mellom Melem og Bålfjordvågen er det flere veger som går inn i området (driftsveger) gjennom Herstaskardet, Buskardet, Espeskardet, fra gården Kvenngjerdet og fra Stor-Sandnes. Turvegene går ned til sjøen ved Herstabukta, Bekkavika, Flysjan og i Storvika. Dette muliggjør turer i et spennende natur- og kulturlandskap for mange ulike brukergrupper.

Inngrep og trusler

Området har forholdsvis lite inngrep fra moderne tid, ettersom det først og fremst omfatter utmark. På Valseidet er det imidlertid riksvegen lagt, siden dette er eneste naturlige forbindelse mellom de to landstykkene på vestsiden av Koet. I tillegg er det i Dynvika noen boliger som kommer i konflikt med de store botaniske verdiene her. Øst for Herstabukta er en del arealer dyrket opp i senere tid, men dette har i liten grad kommet i konflikt med de botaniske og kulturhistoriske verdiene i området.

Gjengroing av lynghei og kulturmark er per i dag den største trusselen for kvalitetene i området, figur 29. Mye er allerede i dag grodd igjen, og uten tiltak vil gjengroingen fortsette til hele området har blitt tett skog. Da vil ikke lenger gravrøysene være synlige, og en del av den verdifulle vegetasjonen være forsvunnet. Opplevelseskvalitetene og framkommeligheten vil da også bli sterkt redusert.

Figur 29. Gjengroing utgjør en alvorlig trussel mot verdiene i kulturlandskapet på Valseidet og nordsida av Koet. Bildet viser lynghei som gror igjen med furu og lauvkratt, sett fra Valseidet mot Koet.

Hyttebygging i området vil kunne ha store, negative konsekvenser. Veibygging og parkeringsplasser vil kunne legge beslag på store arealer, samtidig som allmennhetens muligheter for ferdsel kan begrenses. Ved hyttebygging vil også naturkvalitetene stå i fare, da store deler av området har verdifullt biologisk mangfold. Mulighetene for drift og beiting i lyngheia vil også begrenses.

Vurdering av området

Valseidet og nordsida av Koet er svært rikt på arkeologiske kulturminner i form av gravrøysar, og peker seg ut som et viktig område i fylkessammenheng. I tillegg er dette er landskap preget av jordbruk, med lynghei, dyrkamark og steingarder. Området er artsrikt og

svært viktig for biologisk mangfold, med kalkrike berg, lynghei, naturbeitemark, strandeng og edelløvskog. Nordsida av Koet er et flott turområde, og blir mye brukt av lokalbefolkningen.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Den viktigste utfordringen i dette området er å få tatt vare på og skjøttet gravrøysene på en tilfredsstillende måte. Området er i gjengroing, og uten en viss skjøtsel av kystlyngheia vil ikke dette la seg gjøre. Også av botaniske og kulturlandskapsmessige årsaker er det ønskelig at lyngheia kan holdes åpen.

Gravrøysene konsentreres først og fremst til Valseidet og Herstan. Dette bør derfor være de sentrale innsatsområdene, inkludert områdene rundt Herstabukta og Leirvika. Den laveste delen av Valseidet (selve eidet) er i dag skjøttet tilfredsstillende, men området mellom Valseidet og Herstabukta opplever en tiltagende gjengroing. I den bratte skråningen ned mot sjøen er skogen allerede velutviklet, og bør få stå. Innsatsen bør derfor rettes mot de fortsatt noenlunde åpne arealene ovenfor (på høydedraget). Her er det mulig å holde åpent ved beiting, og ryddeinnsatsen som kreves er moderat. Formålet med skjøtselen må være å hindre gjengroing, samt synliggjøre gravrøysene. Dette bør gjøres i samråd med kulturminnemyndighetene (fylkeskommunen). Restaurering og skjøtsel av gammel kulturmark generelt er beskrevet nærmere i vedlegg I, hvor skjøtsel av kystlynghei er beskrevet spesielt. Ryddeinnsatsen må snarlig følges opp med sauebeiting. Brenning kan være aktuelt for deler av området, men høyest oppe er vegetasjonsdekket usammenhengende, og man bør være forsiktig med brenning her. Fra og med 2005 gis det tilskudd til skjøtsel av arkeologiske kulturminner på innmark og til skjøtsel av kystlynghei med helårsbeiting med sau.

På Herstan er det både lynghei, strandeng, naturbeitemark og mange gravrøysere. Området er naturlig avgrenset som et nes, og er derfor praktisk å gjennomføre skjøtselstiltak på. Selv om det beites noe i dag, er ikke beitetrykket sterkt nok. Det er delvis kraftige oppslag av ungsog her, og dette bør ryddes helt bort. Dette landskapet var jo tradisjonelt helt snautt. Området bør ryddes i tråd med anbefalingene for restaurering av gammel kulturmark i vedlegg I. Senere bør det skjøttes med beite og eventuelt brenning, også forklart i vedlegg I. Det er imidlertid viktig å unngå at gravrøysene skades av brann, og man må bare brenne mindre områder hvert år, dette også av hensyn til artsmangfoldet.

Ytterst på neset er et område med naturbeitemark (området er avgrenset på biologisk mangfoldkartet til kommunen) som ikke bør brennes, men etter at det er ryddet, skjøttes som beskrevet i vedlegg I. På sikt kan skjøtselen utvides til å omfatte arealet på nordøstsiden av Herstabukta, hvor det i dag er grodd kraftig igjen (den verdifulle ospelia må ikke røres!). Stien går gjennom dette området, og det finnes dessuten et gravfelt som i dag nesten er skjult av vegetasjon. En restaurering til beitemark vil gjøre området forholdsvis enkelt å skjøtte. Dersom det er ønsket om det, kan skjøtselen utvides østover fra Herstan på et senere tidspunkt. Aktiv jordbruksdrift med dyr på beite er en absolutt forutsetning for å få tatt vare på områdets kvaliteter.

Det bør merkes en turløype fra Valseidet til Herstan som går innom de fleste arkeologiske kulturminnene på stedet. På denne måten kan man få synliggjort områdets betydning, og øke entusiasmen for å få tatt vare på det. For å lette ferdelsen mellom Valseidet og Herstabukta er det nødvendig å rydde sti ned den forholdsvis bratte lia. I dag er det vanskelig fremkommelig og ikke mulig å finne noen fast sti i terrenget. Med tanke på områdets verdi for natur- og

kulturopplevelser, bør dette prioriteres. Det kan det søkes tilskudd til gjennom SMIL-ordninga i kommunen for tiltak som øker tilgjengeligheten i kulturlandskapet. Dette omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i vedlegg II til rapporten.

Steingardene er en viktig del av kulturlandskapet her, både som kulturminner og for landskapsopplevelsen. Det er derfor svært positivt om de kan holdes i stand. Restaurering av steingard kan være et omfattende arbeid, og det gjelder derfor å komme fram til tiltak som lar seg gjennomføre økonomisk og arbeidsmessig. Det kan søkes SMIL-midler gjennom kommunen også til restaurering av steingarder. Istandsetting for bruk gir størst sikkerhet for at gjerdet vil bli vedlikeholdt i framtida.

En steingard i forfall gir ofte inntrykk av å være i verre stand en det virkelig er, blant annet på grunn av en tett kantvegetasjon. Første steg i en restaurering er derfor å rydde vegetasjonen langs gjerdet, slik at man kan få oversikt over murens tilstand. Kraftig vegetasjon langs gjerdet kan ha skadet muren og må fjernes ved at røtter graves opp og muren bygges på nytt fra grunnen av (Riksantikvaren 2004). Generelt er det imidlertid viktig at man ikke gjør for store inngrep i mur og terreng. Det opprinnelige grunnskiftet i muren har stått i mange år og har vist at det motstår og har tilpasset seg bevegelser i terrenget. For å unngå vann i grunnen, som kan forårsake telehiv, er det viktig med god grøfting og drenering. Framkjøring av suppleringsstein bør gjøres når det er tele i grunnen, slik at man skåner terreng og jordsmonn.

Gjerdet ble gjerne bygget i flere etapper over flere år. Fram til det stod ferdig fant man provisoriske løsninger. Dette er et perspektiv man bør legge over arbeidet også i dag. Steingardene bør gås over en gang i året, helst om våren når telen har gått (Riksantikvaren 2004). En viktig del av vedlikeholdet er dessuten å pleie vegetasjonen og å holde grøfter og annen drenering i god stand. Et grundig informasjonsblad om restaurering av steingarder finnes på Riksantikvarens hjemmeside: www.ra.no.

Det bør utarbeides en helhetlig restaurerings- og skjøtelsesplan i området, ettersom her er flere grunneiere og store natur- og kulturverdier. Det kan søkes tilskudd gjennom SMIL-ordninga til slike planleggings- og tilretteleggingsprosjekter. Mer om utarbeiding av slike planer finnes i vedlegg I til rapporten.

Utbygging med hytter eller boliger bør for all del unngås i området, både de botaniske og de kulturhistoriske verdiene er her for store til at dette kan anbefales. Strandområdet i Dynvika må ikke utsettes for uttak av masse, da dette vil kunne påvirke de botaniske verdiene i området. Normal bruk til bading skaper trolig ikke konflikter med naturverdiene.

6 Kilder

Skriftlige kilder

- Herje, T. 1986. "Valseidet i Bjugn – et høvdingesete i eldre jernalder". S. 18-21 i SPOR – fortidsnytt fra Midt-Norge nr. 2/1986. NTNU Vitenskapsmuseet, Institutt for arkeologi og kulturhistorie.
- Prestø, T. & Lyngstad, A. 2002. Biologisk mangfold i Bjugn kommune. NTNU Vitenskapsmuseet. Botanisk notat 2002-8: 1-79.
- SLF 2004. Statens landbruksforvaltning og Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. Etter register for produksjonstilskudd.
- Sognes, K. 2000. "Valseidet i Bjugn – landskap for de døde?". S. 34-37 i SPOR – fortidsnytt fra Midt-Norge nr. 1/2000. NTNU Vitenskapsmuseet, Institutt for arkeologi og kulturhistorie.

Kilder på internett

- Riksantikvaren 2004. Kulturlandskap – Gamle steingjerder. I *Riksantikvaren* [online]. Tilgang: http://www.riksantikvaren.no/publikasjoner/riksantikvarens_publikasjoner/losblader/Steingjerder/steingj.html [Sisert: 10.12.2004].
- Riksantikvaren 2004. Riksantikvarens informasjon om kulturminner. I *Riksantikvaren* [online]. Tilgang: http://www.ra.no/publikasjoner/riksantikvarens_publikasjoner/ras_informasjon/index.htm [sisert 11.11.2004].
- SSB 2006. Regional statistikk. I Statistisk sentralbyrå [online]. Tilgang: <http://www.ssb.no/kommuner/region.cgi?nr=16> [Sisert 23.01.2006].